

Rapport:
Fäbodriksdagen 2009
i Åbyggeby, Ockelbo

NAPTEK
traditionell kunskap
och biologisk mångfald

Bör citeras:

Ekeland, Kelvin & Håkan Tunón (red.) 2010. *Fäbodriksdagen 2009 i Åbyggeby, Ockelbo*. Gävleborgs fäbodförening, Ljusdal & Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Många har på olika sätt stött fäbodriksdagen 2009. De största givarna var:

Dokumentation från Fäbodriksdagen i Gästrikland 2009.

Gävleborgs fäbodförening i samarbete med NAPTEK, Centrum för biologisk mångfald 2010.

Redaktörer: Kelvin Ekeland & Håkan Tunón

Foto omslagsbilder: "Så ja nu mjölka du duktigt" (foto: Birgitta Rangdén), kon (foto: Håkan Tunón), Anders Berglund och Anna Lindgren berättar om Häckelsängs fäbodar (foto: Odd Drabløs), Maten väntar (foto: Kelvin Ekeland)

Layout: Håkan Tunón

Tryck: Elanders

ISBN: 978-91-978132-1-1 (Gävleborgs fäbodförening) & 978-91-89232-47-1 (CBM)

Förord

Traditionell kunskap om natur och kultur – att höra till en lokal befolkning

Vi hör alla till ett naturligt kretslopp eller borde göra det. Vi söker efter vägar mot ett hållbart samhälle, samtidigt som vår nutida livsstil bidrar till skrämmande klimatförändringar och förlust av biologisk mångfald och ekosystemtjänster. I arbetet mot ett hållbart samhälle är vi fler och fler som menar att det är angeläget att främja mötet mellan natur och kultur och förmedla lokala befolkningars traditionella kunskap till nya generationer. I samband med lärande om natur och kultur kan många gånger äldre tiders nyttjande och kunskap vara ett användbart verktyg för att väcka intresse och förståelse för dagens frågor.

Den 18–19:e september 2009 anordnade Gävleborgs fåbodförening den årliga och traditionella fåbodriksdagen som ambulerar mellan landets olika fåbodlandskap. Naptek (Nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald) vid Centrum för biologisk mångfald, har funnit att fåbodkulturen är intressant för programarbetet och de senaste åren i olika grad medverkat vid fåbodriksdagarnas genomförande. Särskilt viktigt anser Naptek att det är att verksamheten synliggörs.

Årets fåbodriksdag hade det intressanta temat:

Nordisk fåbodkultur som immateriellt världsarv

Fåbodriksdagens första dag inleddes med föreläsningar som följdes av ett ”idéforum” där deltagare kunde redovisa egna erfarenheter och dryfta dess värde med kollegor och representanter för forskning, näringsliv och myndigheter.

För introduktionen av temat svarade generaldirektören för Institutet för språk och folkminnen, Ingrid Johansson Lind. Institutet har regeringens uppdrag att tillsammans med vissa andra berörda institutioner utreda vad som krävs för att Sverige ska skriva under konventionen om skydd av det immateriella världsarvet. Grannlandet Norge har redan gjort detta.

Den andra dagen började med en europeisk utblick över värdet av traditionell kunskap och vad som kan göras för att bevara den. Föredraget följdes av ett estradsamtal kring museernas självklara roll som samlare och spridare av kunskap och kompetens; underförstått traditionell kunskap om natur och fåbodkultur.

Vi hoppas att den här rapporten kan inspirera både de som deltog i fåbodriksdagen 2009 och de som är intresserade av ämnet natur, kultur och traditionell kunskap och hur vi bevarar, brukar, inspirerar och når ut. Kanske som immateriellt världsarv!

Calle Höglund
ordförande
Gävleborgs fåbodförening

Håkan Tunón
Programchef för Naptek
Centrum för biologisk mångfald

Innehåll

Förord	3
Rapport från Fäbodriksdag 2009	5
Föreläsningar	6
Fäbodbruket reser inte mot det hållbara samhället – <i>Calle Höglund</i>	7
Ett immateriellt kulturarv i en materiell värld? – <i>Håkan Tunón</i>	8
Musik i skojeskogen och dess innebörder – <i>Sofia Sandén</i>	10
Fäbodbruket i Ockelbo – <i>Elsa Eriksson</i>	12
Fäbodbruket i våra sinnen – <i>Calle Höglund</i>	13
Idéer som världsarv – <i>Ingrid Johansson Lind</i>	15
Att vara bupiga på ett immateriell fäbod – <i>Birgitta Rangdén</i>	19
Kulturbærere – <i>Kjetil & Svein Olav Larsgard</i>	22
Gården, fäboden och bilden av ett landskap – <i>Ylva Olofsson</i>	24
Brev från Stina Eliasson	26
Idéforum	27
Vad som är typiskt för fäbodväsendet – <i>Claes Möre</i>	32
Kunskap och kompetens – estradsamtal	34
<i>Fråga farmor</i>	36
Traditionell kunskap – att bevara ett hållbart bruk – <i>Urban Emanuelsson</i>	41
Exkursion till Gåsbäckens fäbod och Häckelsängs fäbod	44
Riksdagsmotion om fäbodbruk	46
Program för fäbodriksdagen 2009	48
Deltagarlista	50

Rapport från Fäbodriksdag 2009

Åbyggeby Landsbygdscenter, Ockelbo

Fredag och lördag 18–19 september 2009

Bidrag för programmets genomförande har lämnats av Riksantikvarieämbetet genom Sveriges fäbodbrukareförening, Region Gävleborg, LRF, Naptek/CBM, Gävle kommun, Ockelbo kommun med flera.

Syfte: Brukare, forskare och myndigheter möts

Fäbodriksdagen är fäbodbrukets årliga, viktiga och stimulerande brukarmöte och manifestation, där fäbodbrukare deltar tillsammans med andra som vill värna den unika fäbodkulturen eller av annan anledning kommer i kontakt med den.

Fäbodriksdagen är kontaktskapande med ett innehåll av kunskapsuppbyggnad och framtidsdiskussion.

Fäbodriksdagen är näringens möjlighet att på ett otvunget sätt få kontakt med myndigheter och institutioner som påverkar brukarnas vardag och försörjning.

Fäbodriksdagen medverkar till att bevara en traditionell verksamhet och stärka en skör näring.

Tema: Nordisk fäbodkultur som immateriellt världsarv

Målet är att sätta den Nordiska fäbodkulturen på världskartan och få fäbodbruket politiskt erkänt som den traditionella verksamheten utövad av en lokal samhällsgrupp så som artikel 8j och anslutande texter i FN:s Konvention om biologisk mångfald avser.

Under rubriken *Nordisk fäbodkultur som immateriellt världsarv* ryms människorna, deras roller och alla behov. Utgångspunkt har Sveriges förstående ratificering av *Unescos Konvention om skydd av det immateriella kulturarvet* varit.

Tanken är att ge de materiella världsarven, byggnadsverken och naturformationerna, en ideell motsvarighet där traditionerna, sederna, bruken, verksamheterna – de tankar som naturens förutsättningar format och som sedan gett vår omgivning dess gestalt – kan lyftas fram.

Institutet för språk och folkminnen (SOFI) är den statliga myndighet som fått i uppdrag att tillsammans med andra berörda utreda vad som krävs för att Sverige ska skriva under konventionen. Institutet ska bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och språkligt burna kulturarv i Sverige. Generaldirektören för SOFI har positivt tagit emot en inbjudan till samarbete och resultatet från diskussionerna kommer att användas i deras arbete.

På fäbodriksdagen 2009 ville vi bl.a. resonera om tolkningen av konventionen, vilka möjligheter en strävan mot att få den nordiska fäbodkulturen förklarad som världsarv kan ge, behovet av kunskapscentra och nätverk samt hur traditioner kan bevaras utan att framåtskridande hindras.

Föreläsningar

Väsbo fäbodan, Ovanåkers kommun.

Texterna i detta avsnitt är författarnas egna eller redigerade referat från föreläsningarna under workshopen. De är baserade på föreläsarnas egna skriftliga sammanfattningar, powerpoint-material och anteckningar från föreläsningarna gjorda av redaktörerna av denna rapport. Redaktörerna står för urval och redigering av texterna.

Fäbodbruket reser inte mot det hållbara samhället – det är redan där

CALLE HÖGLUND, GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING

Det har gått tjugosju år sedan den första fäbodriksdagen. Detta var den andra i Gästrikland. Riksdagarnas mål har alltid varit att stärka fäbodbrukets roll i det stora samhället. Alla fäbodriksdagarnas trogna besökare väntar. Något behöver ske. I fäbodbruket finns fler än de som strävar med mjölkproduktion, som den tidigare generationen. Där finns de som söker nya vägar på gammal grund, där finns de som värnar hantverket och sättet att bygga, där finns de som har intresset hos de gamla husdjuren, där finns de som tar vara på mathantverk och traditioner kring tillverkning, där finns de som njuter av fäbodmusiken, där finns de som brukar fäbodar vid jakt och under sin fritid, där är agrarhistorikerna som jämför nu och då i olika regioner, där är energiforskarna som ser fäbodbrukets uthållighet, där finns biologerna som vet hur fäbodbruket gynnar utmarkernas levande mångfald ...

Fäboden är närande i lantbruksföretaget, fäboden tillför ekonomiska mervärden, fäboden demonstrerar positiv resurshushållning, fäboden är ett levande historiskt kulturarv. Fäbodbruket reser inte mot det hållbara samhället, det är redan där. Fäbodbruk är inte tillväxtekonomi utan resurshushållning inom planeten jordens gränser. Globala lösningar förutsätter lokal omställning. Fäbodbruket är vägvisare – men vi måste göra oss synliga, för att få den rollen i samhället.

Vi må ha olika uppfattningar i en del frågor – alldeles som alla andra samhällsgrupper – men vi kan visa att vi också har en samhörighet och att vi är stolta över den. Vi tror samhörigheten stärktes under Fäbodriksdag 2009, även samhörigheten mellan norska säterbrukare och oss svenska fäbodbrukare. Detta bör innebära att vi också respekteras.

Vårt Fäbodrike är stort. De fäbodar där folk och traditioner lever är betydligt fler än det tal, ”230”, som vissa svenska myndigheter fastnat för. Siffran tycks utgå från osäker stödstatistik. Ser vi på en rapport från Länsstyrelsen Gävleborg kan utläsas att under andra hälften av 1800-talet, då fäbodbruket var intensivt, fanns 180 000 anläggningar.

Utgå från dessa och ta reda på vilka värden som hotas! År 2003 inrättade Unesco en ny konvention om immateriella världsarv. Tanken bakom konventionen är att bevara skapande tankar, visioner, vanor, vetande och traditioner. Dessutom uppmanar den till utbyte av information och kunskap om olika kulturers särdrag.

Idéer; att ha en betydelse – att inkluderas, att vara delaktig; lokalt, nationellt och även internationellt – är något värdefullt, även om det sällan är direkt gripbart eller påtagligt. Den fria viljan skapar ständigt nya verksamheter, insikter och sätt att förmedla. Olika samhällen bildar sina särskilda mönster som manifesterar delaktighet. De får en egen kultur.

Ett sådant exempel på lokalt fungerande kulturer med en gemensam bas är fäbod- eller säterkulturen i Skandinavien. Den uttrycker på ett rikt och mångfasetterat sätt hur olika idéer, traditioner och kunskaper har gett livsutrymme och livskvalitet på naturens och landskapets villkor. Kunskapsskatten är viktig för Skandinavien historia och kulturliv.

Fäbodkulturen är kvalificerad att bli Nordens första immateriella världsarv.

GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING

CALLE HÖGLUND

Fäbodriksdagen blåstes in av Håkan Tunón. Foto: Inga Wall

Ett immateriellt kulturarv i en materiell värld?

HÅKAN TUNÓN, NAPTEK, CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD, UPPSALA

Nu har ni säkert upptäckt att jag egentligen inte kan spela näverlur, men jag har spelat trumpet under många år, även om det var länge sedan... Det är därför inte så svårt att få ljud i en näverlur! Men sedan förra sommaren är jag i alla fall den lycklige ägaren av en näverlur! Jag har därmed bevarat ett stycke kultur. Ett instrument förfärdigat för hand av en kunnig näverlursmakare!

Detta handlar om ett materiellt kulturarv!

Att bevara hur man spelar näverlur och hur olika låtar går är egentligen en ganska enkel historia när man kan spela in och lagra filer digitalt! Att det dessutom finns en stor mängd människor som kan spela andra liknande instrument borgar för att man ska kunna bevara konsten att spela näverlur! Detta är vad vi kallar ett immateriellt kulturarv!

Att bevara sådant har museer och dialekt- och folkminnesarkiv gjort i långt över hundra år! Ett bevarande i form av inspelningar, nedteckningar, bilder och skisser. När det handlar om musik ska vi inte glömma bort

Svenska visarkivet som bevarar musikstycken!

En intressant fråga är emellertid hur man hanterar bevarandet av kopplingen mellan näverluren och lur-låtarna å ena sidan och fäbodbruket å den andra! Och hur bevarar man kontexten? Näverluren och kulningen är ju en del av ett större sammanhang, som handlar om djurhållning, kommunikation och rovdjursförsvaret.

År 2003 antog Unescos generalförsamling *Konventionen om skydd för det immateriella kulturarvet* och nu arbetas det på hur den ska kunna tillämpas om Sverige ratificerar den! När Svenska Unesco-rådet 2005 gjorde en broschyr om denna konvention framhölls polska och kräfts-kivor samt firande av midsommar och valborg. När jag läste konventionstexten fastnade jag emellertid på definitionen:

1. Med det "immateriella kulturarvet" inbegrips även sedvänjor, uttryck, kunskap, kunnande, inklusive de instrument, konstföremål, objekt och relevanta kulturella sfärer, som samhällen, grupper eller i vissa fall individer identifierar som en del av sitt kulturarv.

Att fåbodarna och de omkringliggande miljöerna är en del av ett kulturarv är det få som ifrågasätter. Samtidigt är det alltför ofta som den omgivande betesskogen glöms bort. Detsamma gäller de jordnära, praktiska kunskaperna som kopplar till verksamheten. I Kalvar på grönbete på Svedbovallen i närheten av Järvsö sommaren 2009. Foto: Håkan Tunón.

Och detta manifesteras i:

- (a) *mundliga traditioner och berättande som hjälpmedel för att föra det immateriella kulturarvet vidare;*
- (b) *scenkonst;*
- (c) *sociala sedvänjor, ritualer och festligheter;*
- (d) *kunskap och sedvänjor rörande naturen och universum;*
- (e) *traditionell slöjd och hantverk*

Syftet är att rädda immateriella fragment av olika element av folk kulturer genom att utse dem till Världsarv. I detta skulle alltså enligt min mening *spelandet av näverluren* kunna vara ett immateriellt kulturarv. Näverluren utgör i detta sammanhang *instrumentet, konstföremålet eller objektet*. Det *immateriella* utgörs av *kunmandet* i själva spelandet! *Kunskapen* handlar om näverlurens roll i den *sedvänja* som fåbodbruket utgör. När spelade man? Hur spelade man? Varför spelade man?

Vad fordras i detta sammanhang för att detta *immateriella kulturarv* faktiskt skyddas? Att man sparar instrumentet? Bevarar noterna? Använder folk som i uppvisningssyfte inleder fåbodriksdagar och liknande med en liten trudelutt? Att fåbodbrukare har luren med sig i skogen? Kan vi se fram emot utbetalandet av en näverlursersättning till brukare som använder den i jobbet?

Ser man till vad som har blivit framhållet hittills internationellt sett finns det utifrån mitt perspektiv både exempel på holistiska tillämpningar och väsentligt mer fragmentariska sådana.

Det handlar om traditionella kulturelement som berättarkonst, danser, sångtekniker, dockteater, initiationsriter, hemslöjd, språk och dialekter, men det finns också exempel på där man vill utarbeta aktionsplaner rörande enskilda folkslags hela traditionsvärld.

Jordnära immaterialitet?

Det som inte finns, eller åtminstone har inte jag sett något, är reflektioner kring lantbrukssystem. Det finns faktiskt överhuvudtaget inte mycket som ens har beröring med natur eller ett immateriellt biologiskt kulturarv. Vid betraktande av den betydelse som djur, växter och natur har haft för framväxandet av traditionella kulturer har man praktiskt taget helt bortsett ifrån de folkligt kulturella aspekterna på jakt, fångst, odlande, boskapsskötsel, livsmedelsproduktion, matlagning, fibrers roll i skapande av textilier, och mycket, mycket annat. Är fåbodbruket som helhetskoncept att betrakta som ett *immateriellt kulturarv*, ett världsarv?

Om inte, vad är?

Musik i skojeskogen och dess innebörder

SOFIA SANDÉN, LEKSAND

Jag är sångerska, spelman och logonom, det vill säga röst- och talpedagog. Jag är uppvuxen i Leksand. Efter många år i Stockholm med bland annat studier inom svensk folkmusik på Musikhögskolan, är jag numera tillbaka på födelseorten. Det känns spännande för mig att vara inbjuden till årets fåbodriksdag för att sjunga och berätta om fåbodmusiken – för er, som är så insatta i fåbodkulturen!

Själv kommer jag från ett annat håll, jag är inte uppvuxen med djur eller på fåbod. Men jag har alltid älskat att sjunga, spela, ljuda och leka med rösten. Man undrar vart vägarna leder en och hur det blir som det blir. Det var nog tack vare min far jag blev fascinerad av den musik som sitter så djupt i många av oss! Han var inspirerad av gröna vågen på 1970-talet och bytte dragspelet han fått i present mot en gammal fiol, som han sen lärde sig spela låtar på också.

Jag tycker så mycket om fåbodmusiken och kulningen, den griper tag i mig. När man är sångerska och röstintresserad blir man alldeles tagen av ålderdomliga traditionsinspelningar man hör med gamla kvinnor, hur fritt och individuellt de utnyttjar hela sin röstkapacitet och svingar sig upp och ner i registret.

Och att det finns en så stark funktion för musiken!

Detta fick mig att själv vilja prova på fåbodlivet och se om det verkligen kunde fungera! På Prästbodarna ut- anför Dådran hos Goth Bertil fick jag lära mig allt om ystning och fåbodliv. Då förstod jag också innebörden av fåbodmusiken och hur man skall använda den, och det fungerade – djuren kom!

Det handlar alltså inte om att kulning och lockrop skall vara hög och vacker sång eller att improvisera

snygga melodier. Kulningen och musiken har en stark funktion.

Det handlar om kommunikation; att med sin röst nå ut, att locka till sig eller fösa ifrån, att meddela sig, att vilja något; ”KOOOM NU!!!”

Att rädda sitt och djurens liv från rovdjur, att ha kontakt med omvärlden.

Man kanske kan tänka sig hurudan ljudmiljön var, då när fåbodkulturen var en självklar del av samhället. Det måste ha präglat tonspråket. Det var mest kvinnor som kulade. Det spänner över hela röstkapaciteten. Djuren lärde sig vem som ropade – ljudet var individuellt.

Man kan nog säga att fåbodmusiken är själva grunden i svensk folkmusik. Instrumenten och dess inbyggda tonalitet och kvartstoner, ”Blå toner” har färgat vårt musikminne, färgat låtarna och visorna. Och de fortsätter att prägla oss.

Det finns ett uttryck som meddelar att när träden har musöron är det dags att buffra upp djuren till fåboden. Vilken frihet och glädje det måste ha varit för djur och människor när den långa mörka vintern var över och det var dags att vandra till skogen och den ljusa sommaren!

Här slutar jag min korta reflektion över fåbodmusiken. Det viktigaste för mig är ju som sagt det ljudande materialet, så ni får försöka minnas de olika lockropen, skiftande i sin karaktär beroende på om det var en får-, get- eller kolock.

Svenskt Visarkiv har spelat in och tecknat ner, men jag improviserar och tolkar utifrån det. Kulning är en levande gehörsmusik, man lär genom att lyssna och härma!

Författaren i sångartagen. När fåbodens kulning får ta plats i kulturens finsalonger. Foto: Peer Franzén.

Fäbodbruket i Ockelbo

ELSA ERIKSSON, OCKELBO

Elsa Eriksson har samlat kunskap om fäbodar i Ockelbo i tre år, vilket bildar grunden för en utställning som visades under fäbodriksdagen. Insamlingen har skett i en öppen studiecirkel med vandringar och frågor: vem vet något om detta? En arkeolog har hjälpt till att hitta fäbodställen. Hon har frågat markägarna, de säger: det här skulle du ha frågat om för 50 år sedan, då de levde som hade något att minnas ...

Elsa har visat att något aldrig är för sent. Hon har samlat fotografier, en dagbok från en fäbod vid förra seklets början är ett fynd. Hon har en rad pärmar med alla Ockelbos fäbodar dokumenterade i bokstavsordning. Förhoppningen är att kunna ge ut en redigerad version samlad i en skrift så småningom.

Så här rapporterar Elsa från cirkelns arbete 2009:

Ockelbo fäbodar genom tiderna

Inventeringarna fortsätter som påbörjades 2007.

Vi har varit på vandringar på följande ställen:

- 11 maj 2009. Vandring till Norrbo fäbodar. Men stigen mellan Pätbo fäbodar och Norrbo fäbodar kunde vi inte hitta. Vi åkte istället på en skogsbilväg och kom dit. En ”ättling” var med. Hon kunde berätta för oss om livet där när hon var barn. Skogsröjare ska leta reda på stigen, åtminstone bitvis. Vi får vänta tills nästa år.
- 11 juli 2009 Vandring till Ulvsta fäbodar på flera ställen. En del stugor finns kvar. Ledare Tage Blomquist. Han är född i en fäbod. I Herratjärns fäbodar finns två stugor kvar. Men det har funnits många.

Yttersjö Wilhelms fäbod för ungefär hundra år sedan.

En fäbodpiga var där på 1920-talet. Och hon ritade en skiss över området innan hon dog. Resterna finns kvar. Jag meddelade Mellström på Stora Enso och skickade dit skissen, för att inte skogsmaskiner ska förstöra. En dotter till fäbodpigan var med på vandringen.

- 20 augusti 2009 Vandring tillsammans med Hembygdsföreningen till Näsfäbodarna och Fallfäbodarna i Lingbo. Lingbo tillhör Ockelbo kommun sedan 1974. Tyvärr var det få deltagare med på vandringen.
- 4 september 2009 Arkeolog Bo Ulfheim var med och hjälpte oss hitta Stadfäbodarna och ett gammalt fäbodställe norr om Trossjön. Den första hittade vi, men det andra var osäkert. Markägarna visste ej heller om platsen.
- 2 september 2009 Vandring mot Åmotsskogarna för att leta reda på rester. Ledare Ingvar Jansson. Vackert väder hela dagen.
- 9 september 2009 Åter vandring mot Åmot. Det var den fjärde hela dagen. Vackert höstväder. Vi var på fem ställen, långa promenader och härlig skogsluft.

Vi gör nu paus i höst, nu när det är älgjakt. Men vi fortsätter och letar fäbodställen, och intervjuar folk, samlar fotografier m.m. Vi har många ställen att leta reda på i skogarna, men det blir nästa år.

Åbyggeby Landsbygdscenter

Lars-Erik Wikberg berättade om Åbyggeby Landsbygdscenter, en byskola med 80 barn, idrottshall, matsal och kooperativt dagis. Planerades 1997–98, byggstart 1999. Planen förutsatte 6 miljoner kronor: 2 från Ockelbo kommun, 2 från Länsstyrelsen, 2 från EU.

Blev 9 miljoner! Lån på 2–3, de konventionella bankerna vägrade men JAK-banken sade ja. Kommunfullmäktige nära fälla; ja med rösterna 17–14. 4000 timmar ideellt arbete. Hyr ut till kommun och dagis, pelletsvärme. Drar in pengar genom att ha öltält på Ockelbo marknad och äga vattenkraftverk. Drivs som ekonomisk förening.

Fäbodbruket i våra sinnen

CALLE HÖGLUND, ORDFÖRANDE I GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING

Calle förklarar: ”Det är min fru som har fäbod.” Han funderar över vad som lockar? Kan det vara: ”friheten” att få jobba hela dagen och sen stupa i säng? Han pekar på vikten att komma ihåg att fäbodbrukarna är bönder året om. Korna uppstår inte ur intet på våren. Vi tillför ekonomiska mervärden, säger han. Vi måste synliggöra vår möjlighet. Lantbruksekonomi har rasat den senaste tiden. Vi måste få med oss myndigheterna. Forskning slutar ofta vid fäbodgränsen. Oljetoppen är här, och om vi inte kan fortsätta nyttja energi som vi gör, vad ska vi göra då? Snart har vi behov av att nyttja de ekosystemtjänster som fäbodbruket erbjuder.

Åh, kan man komma och bo där?

Vad är det som lockar människor till fäboden?

Grå stugor med torvtak.

Bäcken som porlande rinner genom vallen

Frihet för djur och frihet för människan – kvinnor

Fäbodbrukarna är *småleksföretagare*, de är bönder året runt, mångsysslare. Smålek är en motsats till storlek. Fäboden är en viktig produktionsfaktor i småleksföretaget, positiv resurshushållning. Fäboden är närande i lantbruksföretaget, fäboden tillför ekonomiska mervärden, fäboden är ett levande historiskt kulturarv. Fäbodbruket reser inte mot det hållbara samhället, vi är redan där. Fäbodbruk är inte tillväxtekonomi utan resurshushållning inom planeten jordens gränser. Globala lösningar förutsätter lokal omställning. Fäbodbruket är vägvisare – men vi måste synliggöra oss, för att bli den aktören i samhället. Ägofredslagen måste bevaras och ge fortsatt möjlighet till fritt skogsbete. Den betespåverkade skogen erbjuder unik biologisk mångfald som skapas av mulbete, mularnas mångfald.

Fäbodbrukarna tar också ansvar för att våra gamla lantraser bevaras in situ, t.ex. fjällkon och jämtgeten. Men ökad diversifiering är ett tveeggat svärd. Många bönder knälar redan under en pressad ekonomisk verklighet och mycket hög arbetsinsats. Lantbruksekonomi, i traditionell mening har försämrats rejält under senaste åren. Vi måste också vårda och värna lusten och passionen för fäbodkulturen i människan, fäbodbrukaren.

Att aktivt sprida

Fäbodriktet har under projektperioden aktivt informerat om fäbodbrukets förutsättningar. Vi har försökt att sprida kunskap om det levande fäbodbruket. Kunskap om en viktig kulturskatt, kunskap om den mångfasetterade kompetens som finns bland fäbodbrukarna. Det är faktiskt allas vårt ansvar att den kunskapen förs vidare till kommande generationer.

Rovdjur kontra betesdjur är en viktig fråga – livsavgörande för fäbodkulturen. Det är inte björn och varg som ger biologisk mångfald; mularnas mångfald ger biologisk mångfald.

Forskning om fäbodarna behövs därför att fäbodarna och det ekonomiska system de ingår i skall få en modern beskrivning. Det norrländska jordbruket präglas fortfarande i hög grad av den äldre forskningens syn där fäbodarna ses som något ursprungligt och därför ålderdomligt. Bristen på forskning har gjort att bilden av fäbodarna och den norrländsk jordbruksekonomi har konserverats. Genom att förnya forskningen kan diskussionen kring fäbodarna och odlingslandskapets kulturvärden också förnyas.

Forskningen är ett led i det ökade intresset för fäbodkulturen i samhället. Inom odlingslandskapet blir markernas historiska värden en del i bondens produktion av varor och tjänster. Man talar om att bonden har ett nytt uppdrag där inte bara föda och fibrer skall produceras utan också rekreativ landskap och natur- och kulturvärden. I framtidens europeiska jordbruk kommer det regionalt specifika att bli allt viktigare och ett särdrag i det svenska jordbruket utgör fäbodarna. Frågan vad som bevaras och kunskapen om landskapets historiska utveckling blir därmed allt viktigare.

Det sydsvenska jordbruket

Jordbruksutvecklingen i Sverige är skriven utifrån ett sydsvenskt perspektiv, där Götalandskapen och Svealand och då särskilt Mälardalen intar en särställning. Den fäbodgräns som lagts genom landet, från norra Bohuslän upp till norra Uppland, har också blivit en gräns för forskningen om landets jordbrukshistoria.

Fäboden är i många ögon ett synnerligen konkret exempel på ett idylliskt kulturarv. Att den faktiskt samtidigt utgör en del av ett lantbruksföretag och att många brukare försöker få sin utkomst från driften är något som alltför få reflekterar över. Foto: Håkan Tunón.

Det är min uppfattning att detta har varit negativt för hur man värderar landskapet och det har påverkat de stödsystem som finns inom t.ex. EU:s jordbrukspolitik. Landskapselement typiska för norra Sverige har värderats lägre än de från södra Sverige. Det har varit särskilt tydligt när det gäller träbyggnader, som lador och logar.

I arbete kring fäbodkulturen är det övergripande målet att slå vakt om det fjällnära jordbrukets och skogslandets fäbodkultur. Det kan göras på många sätt, men det grundläggande är att det finns en ekonomisk lönsamhet, i betydelsen ”resurshushållning” i jordbruket och att det finns en framtidstro så att en yngre generation vill ta över.

Fäbodkulturen idag är bara en spillra av det som fanns under 1800-talet. Men den stora betydelse ett levande fäbodbruk har kan inte nog betonas. Det innebär att mark och byggnader används på ett sätt som de var avsedda för och att stora värden i landskapet kan vidmakthållas. De bönder som fortfarande driver fäbodar bidrar till turismens förutsättningar. På de fäbodar

där mjölkhanteringen fortfarande fortgår bevaras också kunskapen om en matkultur med stark historisk och lokal förankring. Fäbodbrukarnas arbete gör att fäboden blir en del av det hela jordbrukets historia i norra Sverige istället för att reduceras till pittoreska stugor i skogen. Fäbodbrukarna kan också medverka till att övergivna fäbodställen, med enbart stugor och lämningar kvar ges en bakgrund som kan få oss att förstå jordbrukets villkor och förutsättningar i dessa trakter. Ett honnörsord i dagens debatt, *att bruka* kulturarvet, får på en levande fäbod en konkret innebörd.

Akademisk forskning om fäbodar bidrar förhoppningsvis till en annan värdering av jordbrukslandskapet i Norrland. Man bör också kunna argumentera med större tyngd i t.ex. frågor kring bevarande av fäbodbetesstöd. På så sätt blir forskningen en pusselbit i arbetet kring jordbruket och bevarandet av fäbodkulturen.

Du är välkommen till det goda livet på fäboden.

Idéer som världsarv

INGRID JOHANSSON LIND, GENERALDIREKTÖR, INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN, UPPSALA

Vi finns i Uppsala, åk dit och nyttja våra arkiv!

Att säga om fäbodkulturen är ett immateriellt kulturarv eller inte ligger utanför mitt uppdrag.

SOFI, Institutet för språk och folkminnen, arbetar med Sveriges kulturpolitiska och språkpolitiska mål, vi ska sprida kunskaper om bland annat språk och dialekter och verka för en nordisk språkgemenskap. Först i juli i år, 2009, fastslogs i en ny språklag att svenskan är huvudspråk, tidigare var bara minoritetsspråken utpekade.

SOFI har regeringens uppdrag att senast den 1 december 2009 lämna ett förslag till ett nationellt genomförande av Unescos konvention om det immateriella kulturarvet. SOFI leder en grupp med folk från Statens Kulturråd, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Nämnden för hemslöjdsfrågor och Stiftelsen Nordiska Museet. Unesco antog konventionen 2003, hittills har 120 länder ratificerat, men inte Sverige. I Norden är Norge och Island redan med och Sverige har ambitionen att ratificera konventionen. Man kan säga att denna konvention följer upp fördraget från 1972 om det materiella kulturarvet.

Definitionen är (ej exakt citat): Immateriellt kulturarv är sedvänjor, kunskap och föremål som ett samhälle eller grupp erkänner som en del av sitt kulturarv, och som överförs och återskapas.

Fem områden av immateriellt kulturarv: Muntlig tradition, Scenkonst, Sociala sedvänjor, Kunskap om naturen och universum samt Traditionell slöjd och hantverk.

Internationella listor syftar till att skapa representativa exempel – vad vill vi lyfta fram? – samt att skydda grupper.

Listorna, som inte finns än, bygger lite på tidigare ("Masterpieces of the world"). Den materiella listan medför skyldigheter och skydd och stöd, men denna lista är inte tänkt att fungera så. Mer ansvar läggs på staterna själva.

(Lena Bergils infogar: En viktig skillnad är att det immateriella kulturarvet till skillnad från det materiella oftast inte har någon tydlig ägare)

Listorna har inget innehåll idag. Om listan pekar ut att ett kulturarv är i behov av skydd kan det kopplas till en fond, Intangible Cultural Heritage Fund, som bekostas av de stater som ratificerat konventionen. Fonden styrs av en kommitté som är utsedd men knappast har börjat jobba ännu.

Kulturdepartementet vill gärna få konventionen ratificerad före valet nästa höst.

Råd: rikta inte för stor uppmärksamhet på listorna. Om fäbodbrukets framtid är avhängigt av att man hamnar på listan är det illa ställt. Sverige kommer knappast att avsätta en massa extrapengar, men kommer man in på hotlistan ger det förstås viss effekt på sikt. Men satsa hellre på att ta vara på det engagemang som finns och verka för sammanhang och samordning.

Räkna med att det blir ett minimalt kansli för kunskapsförmedling. Helst skulle man ju vilja ha bidrag att ge till olika projekt, men det är mindre troligt. Det är värt att titta på hur Hälsingegårdarna har formerat sig, hur man försvarar sitt "case" i världsarvsarbetet.

Allt handlar om samarbete för att hitta vägar att föra fram sin talan.

Det är *inte* SOFI:s uppdrag att exemplifiera. Dock finns fäbodbruket med i diskussionerna tack vare brev från GFF. Man kan få fram forskning genom att få högskolor och universitet att intressera sig mera. Om man inte kan få egna anslag, var kan man "kila in sig" i befintliga arbeten?

Gunilla K: Man talar numera allt oftare om resiliens, förmågan att återhämta sig efter kriser. Man kan se fäbodbruket som en resilient verksamhet?

Gunilla K: Finns en möjlighet att matcha statliga bidrag med privata pengar?

IJL: Ja, varför inte, det är ju synd om man missar sådana möjligheter.

Från föredragets bildserie:

• **Institutet för språk och folkminnen** (www.sofi.se)

Vi finns i:

- Uppsala – huvudsäte med tre forskningsavdelningar
- Stockholm - Språkrådet

- Göteborg - DAG
- Lund - DAL
- Umeå - DAUM

Mål

- Nationella kulturpolitiska mål
- Nationella språkpolitiska mål

Uppgifter

- Att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och immateriella kulturarv i Sverige

Tillvägagångssätt

- Arbetsgrupp om sex myndigheter
- Seminarserie tillsammans med Riksförbundet för Folkmusik och Dans
- Enkät till kulturlivet
- Materialinsamling och analyser
- Slutsatser och förslag
- Rapport överlämnas till regeringen den 1 december
- Ratificering under 2010?

Uppgifter

- Att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och immateriella kulturarv i Sverige
- Att bedriva forskning inom vårt verksamhetsområde och verka för ökad kunskap i samverkan med andra, exempelvis universitet och högskolor

Institutet ska särskilt:

- samla in, bevara, vetenskapligt bearbeta och sprida material om det svenska språket, de nationella minoritetsspråken finska, meänkieli, romani chib och jiddisch, det svenska teckenspråket samt dialekter, folkminnen, folkmusik och namn i Sverige
- samla kunskap om och följa användningen av även andra språk i Sverige
- ge råd och upplysningar i språkfrågor
- yttra sig i ärenden om fastställande av ortnamn och granska förslag till namn på allmänna kartor
- yttra sig i frågor om personnamn
- yttra sig i frågor av språkpolitisk betydelse
- verka för att den offentliga förvaltningen använder

Inbjudan till seminarserie i samarbete med RiFoD för att utveckla en svensk tillämpning av konventionen.

svenska som huvudspråk och använder de nationella minoritetsspråken enligt gällande lagar och förordningar

- verka för att den offentliga förvaltningen använder ett vardat, enkelt och begripligt språk
- följa och utvärdera klarspraksarbetet inom den offentliga förvaltningen
- främja språkteknologisk och terminologisk utveckling
- verka för att den nordiska språkgemenskapen stärks

Institutet ska även

- I sin verksamhet integrera ett jämställdhets-, mångfalds- och barnperspektiv samt ett internationellt och interkulturellt utbyte och samarbete

Aktuellt

- Ny språklag
- Ny minoritetspolitik

Foto: Kelvin Ekeland

Karin Nilsson på Digerkölen, Ljusdals kommun.

- Kulturutredningen – nya kulturpolitiska mål
- Digitalisering av samlingarna
- Särskilt regeringsuppdrag Unesco-konventionen

Särskilt regeringsuppdrag

Hur ska människors minnen, berättelser, traditioner, ritualer, folkmusik, dans, hemslöjd, hantverk, språk och andra immateriella kulturarv kunna skyddas?

Unesco har tagit fram en konvention och Sverige planerar att ansluta sig till den. Konventionens syften berör områden som bevarande, dokumentation, kunskapsöverföring, information, utbildning, forskning, förmedling och internationella samarbeten. Den ställer också krav på att förteckningar upprättas över immateriella kulturarv.

- Utarbeta ett förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet
- Se över ansvarsfördelningen mellan myndigheter och andra aktörer i frågor om det immateriella kulturarvet
- Sex myndigheter: Institutet för språk och folkminnen (samordnare), Statens kulturråd, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Nämnden för hemslöjdsfrågor och Stiftelsen Nordiska museet
- Rapport ska lämnas till regeringen senast den 1 december 2009

Konventionen

- Antogs vid Unescos generalkonferens 2003
- Avsedd att komplettera ”Världskulturarvet” från 1972, som handlar om skydd av det materiella kulturarvet.
- Den nya konventionen, *International Convention on Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, avser skydd av det immateriella kulturarvet.
- Sverige har ännu inte ratificerat den

Definitionen

- Immateriellt kulturarv är sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap, färdigheter – liksom tillhörande verktyg, föremål, artefakter och kulturella platser – som samhällen, grupper och i vissa fall enskilda personer erkänner såsom utgörande del av sitt kulturarv
- kulturarv som överförs från generation till generation, återskapas fortlöpande av samhällen och grupper i förhållande till deras omgivning, deras ömsesidiga förhållande till naturen och deras historia och ger dem en känsla av identitet och kontinuitet, och främjar därigenom respekten för kulturell mångfald och mänsklig kreativitet

Områden som täcks av konventionen

- muntliga traditioner och uttryck, däribland språket
- scenkonsterna

- sociala sedvänjor, riter och högtider
- kunskap och sedvänjor rörande naturen och universum
- traditionell hantverksskicklighet

Konventionens syften

- skydda det immateriella kulturarvet
- trygga att berörda samhällens, grupper och enskilda personers immateriella kulturarv respekteras
- höja medvetandet på det lokala, det nationella och det internationella planet om det immateriella kulturarvets betydelse och trygga ömsesidig uppskattning av det
- främja internationellt samarbete och bistånd.

Internationella listor

- The Intangible Cultural Heritage of Humanity
- Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding

Internationell fond

- Intangible Cultural Heritage Fund

Tillvägagångssätt

- Arbetsgrupp sex myndigheter
- Seminarserie tillsammans med RFoD
- Enkät till kulturlivet (svar från 60-70 instanser, däribland fäbodrörelsen och GFF)
- Materialinsamling och analyser
- Slutsatser och förslag (tre förslag varav ett kräver mer pengar = ej sannolikt)
- Rapport överlämnas till regeringen den 1 december
- Ratificering under 2010?

Institutet för Språk och Folkminnen lämnade tillsammans med sina samarbetsparter i slutet av november 2009 in en rapport till regeringen med förslag hur Unescos konvention skulle tillämpas i Sverige.

Att vara bupiga på en immateriell fäbod

BIRGITTA RANGDÉN, PEDAGOG, SANDVIKEN

Birgitta Rangdén, pedagog på fäbod, har sett en integrationsaspekt, t ex bosniska barn har på fäboden fått sätta svenska ord på erfarenheter de har med sig hemifrån. Skapar helhet.

Ett bortglömt arv: att hämta saker i naturen. En så enkel sak som att hämta en gren för att förlänga ett stekpannehandtag väcker aha-upplevelse hos barn av idag. Vi har glömt konsten att nyttja det naturen ger.

Se upp för nationalromantism – vi är inte ensamma. Kulning används t ex i Västafrika också.

Förmedling av kulturarv vid Helge Sjöbergs fäbod

Fäboden är privat. Helge dog 1997. Hans barn Erik Sjöberg och Elisabeth Hillbom äger fäboden nu. Den ligger ca två km väster om Sandviken.

Verksamheten är möjligt tack vare pengar från Sigrid Göranssons stiftelse och Lars Bucans kulturstiftelse. Det är oftast 6–8-åriga barn från Södra området i Sandviken som kommer med sin klass/grupp. Vi har öppet mellan 9–14. Det är bara en grupp per dag.

Gruppstorlekarna har varierat mellan 10 och 25. Vi har erbjudit fler dagar till samma skola för att kunna hålla nere gruppstorlekarna. De flesta åren har vi samarbetat med Stiftelsen Albert o. Anna Göranssons Minne. Då har vi fått besök av tre, fyra pensionärer samtidigt som barnen varit där. Berit Kvarnlind och Birgitta Rangdén tog initiativet och startade upp verksamheten. Under åren är det åtta andra som tillsammans med oss drivit verksamheten. Samarbete med Sandvikens kulturskola har gjort det möjligt att tre, fyra gånger under månaden få besök av spelmännen Per Börjesson och Anders Eriksson. Då har musik med fiol, gitarr och korn blandat sig med barnrösterna under leken, men också i gemensam dans och sång.

Gamla fäbodvisor och björnskrämmarsånger

Barnen kommer i maj månad sedan 1995. Uppehåll 2008 då stugan var nedbrunnen. Den är nu uppbyggd och 2009 var det åter verksamhet i maj.

Dagen på fäboden följer samma mönster. Barnen som kommit med bilar eller cyklat hälsas välkomna stående i ring. Vi berättar om sambandet mellan fäbod, kor, getter och gräs. Vi berättar valda delar av de berätt-

— Kom och köp mjölk! Foto: Birgitta Rangdén.

telser vi fått av Helge. Vi improviserar utifrån de barn som står där i ringen framför oss. Vi berättar om hur korna mjölkades morgon och kväll och att de gick på skogen på dagarna. Barnen får pröva på att kula och ofta sjunger vi fäbodvisor och vallåtar tillsammans. Några få regler berättar vi och sen om att man kan få tvätta med tvättbräda, baka bröd och grädda i öppna spisen i stekpanna, tälja, hugga ved, elda och blåsa näverlur (gammaldags mobil) eller göra såpbubblor bland annat. Vi går tillsammans och ser ner i brunnen och hämtar upp vatten till de baljor där barnen sen kan hämta vatten själva. Vi poängterar för personalen att barnen den här dagen själva får styra vad de vill lägga sin energi på. Alla behöver inte göra allting. Matsäckarna äter barnen när och var de vill. När det blir dags att åka hem samlas vi i

— Hörde du vad fint jag spela på min flöjt, sagt med stor inlevelse och kinder som var röda av glädje. Det var han vid stubben och i röda byxor. Foto: Birgitta Rangdén.

ringen igen pratar lite om barnens upplevelser. Till avslutning har vi en ritual. En av oss gör före och barnen härmar.

Med bägge händerna på jorden:

Tack för all mat vi får.

Uppresta med blicken och armarna mot träden :

Tack träden för all syre vi får.

Med ansiktena vända mot himlen:

Tack solen som sken på oss idag, eller som finns där bakom molnen. Vi tackar regnet som kom eller lät bli att komma och som gör att det växer. Vi tackar Erik och Elisabeth för lånet av stugan och avslutar med att tacka barn och vuxna för att de kom till oss på fåboden idag.

Immateriell fåbod?

Stugan och rekvisita, hinkar kähästar och verktyg mycket verkliga. Vi strävar också efter att barnen ska få en verklig chans att komma ner i varv och känna ro hos oss. Vi ser ofta när de sitter i täljhästen med hyveln och täljer av bark av en färsk pinne att de försjuncker och täljandet blir till meditation medan pinnen sakta försvinner till spånor. Eller hur de fastnar i ro och begrundan en stund för att vakna upp och återgå till lek och arbete. Då känns det för oss som att vi lyckats få känslan av ro till en påtaglighet för dem. Vi är nogna med att inte avbryta dem då.

I sinnesvärlden finns berättelserna vi fått av Helge och hans minnen från fåboden. Ett exempel är histo-

rien om hur korna inte kom hem på sensommaren i svamptiden och hur Helge och mamma Elin fick gå ut och leta och locka för att till sist hitta korna nere där badhuset numera står. Badhuset har alla våra besökare varit till. Vi broderar lite om hur litet Sandviken var och att platsen då var full av gott gräs och att det inte var några hus alls där, på den tiden.

En annan gång stod vi i ringen och Birgitta hade visat barnen hur man gör med händerna när man mjölkar. Hon låtsades mjölka men hade riktig hink och berättade samtidigt att mjölken är varm när den kommer ur kons spenar (ett ord många barn inte vet vad det är) . Då var det ett av barnen som ville lukta på den obefintliga mjölken så hinken gick runt och alla barn luktade. En gång stod Per och Anders och spela, runt dem dansade en grupp pojkar med låtsatsinstrument. Leken pågick en lång stund. Birgitta gjorde något i närheten när en av dansarna kom fram med den lilla pinne han tidigare täljt på:

— Hörde du vad fint jag spela på min flöjt, sagt med stor inlevelse och kinder som var röda av glädje.

– Hur får jag den här pinnen längre? frågade en flicka som suttit en lång stund och täljt på pinnen med täljkniven. Birgitta frågade om hon arbetat mycket med lera och så var det. Sen kunde de gå ner och såga till ett nytt ämne av rätta längden i det slysnår som vi fått löfte om att ta täljämnen ur.

Vi märker på barnens lekar att de genom Astrid Lindgrens böcker har föreställningar om hur det var att leva förr, t ex begrepp som dräng och piga.

— Där är ju jag när jag var ung! Foto: Maria Westerman

Vi gläds också åt att ge modersmålsbarnen med andra språk en chans att få svenska ord för företeelser de inte möter i sin nuvarande vardag. Yxa, klyva, kapa, juver, koskälla. Det starkaste minnet var några bosniska killar i 11-årsåldern som kom med sina berättelser om hur det var hos farmor mormor som hade kor. De killarna var så vana med yxan att de kunde spänta tändved utan att vi behövde stå intill som vi annars gör.

Mötena mellan våra besökande äldre och barnen har också glatt oss.

Bilder från ungdomen

Vi hade satt upp några gamla fotografier på dörren och en dag kom Arne och sa förvånat:

– Men det där är ju jag när jag var ung! På fotot står han och håller tömmarna med en häst på var sida om sig.

Det sägs att vi lever i ett kunskapssamhälle men det pratas/skrivs mycket lite om de kunskaper/förhållningssätt som faller i glömska. För ett tiotal år sedan var jag på Helags fjällstation. Vi var några vänner som vandrat och skulle laga mat. I självhusället fanns bara kastrullock utan handtag. Jag gick ut och hämtade en liten pinne och fixade något att hålla i. Reaktionen hos

övriga vandrare i köket förvånade mig, för det var som jag utträttat ett mästerverk. Efteråt blev jag skrämmd när jag förstod att vi kommit så långt ifrån vårt arv.

Arvet att hämta i naturen och reglerna omkring det är viktigt att föra vidare.

Till sist: Vi ska vara stolta över vårt arv men också medvetna och vakna så vi sällar bort resterna efter den nationalromantism som så lätt hakar sig kvar i vårt språk. Fäbodkulturen är inte unik för Norden. Den finns i alla bergstrakter där människor håller boskap. Fulafolket i Västafrika har samma teknik som vi när de med rösten lockar på sina kor. I Turkiets bergstrakter ropar man som vi pirri pirri till fåren. Vi har våra gamla visor för att hålla undan björn. I Irans bergstrakter finns sånger för att hålla undan varg.

Det som är unikt är den olika natur vi har omkring oss och som våra förfäder fått kämpa hårt för att lära sig utnyttja på ett vettigt sätt. Kunskaperna om hur man just här, vare sej det är Gästrikland, Hälsningland eller Härjedalen tagit och tar tillvara naturens resurser är viktig att bevara och föra vidare.

Kulturbaerere

KJETIL OCH SVEIN OLAV LARSGARD, STØLSBRUKARE I HALLINGDALEN, NORGE

Våra utmaningar är att organisera oss, synliggöra oss, hitta gemensamma lösningar och klara ekonomin. Turismen är en överlevnadsstrategi, men det långsiktiga målet är att säkra livsmedelsförsörjningen globalt.

I Norge finns ca 270 000 djurenheter på utmarksbete, kanske 1500 brukare. I Sverige ca 200 företag. Mynigheterna underlättar inte utmarksnyttjande, men ett bra mjölkpris till bonden ger grund för en fungerande drift.

Fråga: kontroversiellt att utveckla kulturarvet?
– Vi har inte haft problem med det?

Bönderna får inte erkännande för att de håller landskapet öppet. Har dock märkt en förändring i attityden.

Samarbete ger styrka hela vägen. Sverige och Norge skulle gemensamt kunna driva frågan om fåbodkulturen som ett immateriellt kulturarv, det behöver inte vara bara en nationell fråga.

Ingrid Johansson Lind på en särskild fråga från Gunnilla Kindstrand:

– Det finns inget som talar mot att två nationer tillsammans driver en fråga om immateriellt världsarv.

Kjetil och Svein-Olaf berättar om sitt arbete och sin arbetsplats på ett mycket finstämt sätt. Kjetil avslutar:

*Du skulle være med meg dit
Over fjellet myrullkvit
Til Gurostølen som ligg der inni fjellet
Sjå ko vakkert det e
Og høyr kydn som spelle med bjellan*

Når jeg skal presentere Gurostølen for dere, kan jeg gjøre det på to forskjellige måter:

- Den romantiske som jeg nå har startet på
- Eller den som handler om det å overleve på de ressursene vi har tilgjengelige.

Det har vokst frem en erkjennelse av at egentlig så er de to sider av samme sak. At kuene beiter her på gratis gras, eller at gjester får opplevelser med blomster, vær, stillhet og ikke minst en mulighet til å kommunisere med hverandre som dagens livsstiler kanskje ikke gir. At disse to tingene henger sammen er blitt klarere og klarere for meg etter hvert. Reiselivet trenger kulturlandskap og jeg trenger turister.

Disse tingene vil vi ha med oss inn i fremtiden. Inn i en framtid som blir mer og mer fokusert på kortsiktige løsninger.

Gurostølen – en fantastisk vacker arbetsplats!

Målet er billigere mat, mer forbruksvarer, mens verden trenger mer mat for at alle skal bli mette.

For oss er det viktig å produsere mat på fornybare ressurser som ikke kan nyttes til andre matproduksjoner enn gjennom kjøtt og melkeproduksjon.

Selvfølgelig kan vi i den rike verden kjøpe maten ut av munnen på de fattigste, slik at de får råd til en iPod (iPod). Slik kan de bli lykkelig mens de sulter.

Vi har innsett at Gurostølen er en del av en mye større sammenheng, og det er også en drivkraft i dette arbeidet vi gjør her. Selvfølgelig tilpasser vi oss også fremtiden:

- Vi bygger nytt moderne fjøs
- Investerer i moderne teknikk og teknologi.
- Produserer mer

Stølsdriften vil vi fortsette med fordi den

- er essensen i alt vi gjør
- gir oss en unik mulighet til å ha nær kontakt med naturen
- opprettholde kulturlandskap og kultur
- betaler tilbake til staten ved å produsere en gjestfritt landskap

Hvordan ville distriksnorge presentere seg som reiselivsdestinasjon uten landbruk?

*Du skulle være med meg dit
Over vidda myrullkvit
Og se at der det går elv skal det gå elv*

*Der det går plog skal det gå plog
Der det veks skog skal det veks skog
Og liv som står og skjelv skal stå å skjelv.*

Takk for oppmerksomheten . . .

Gården, fäboden och bilden av ett landskap

YLVA OLOFSSON, PROJEKTLEDARE, HÄLSINGLAND TURISM & 'DELTIDSBONDMORA'

... hur traditioner kan bevaras utan att framåtskridande hindras...

Några nyckelord:

Hälsingegårdar som världsarv

- Hälsingegårdsprojekt
 - + Inventering
 - + Rådgivning
 - + Världsarvsansökan
- Projekt *Hälsingegårdar Världsarv och Utveckling*
 - + Världsarvsarbetet
 - + Utvecklingsarbetet
- Var är vi i arbetet nu?

Utvecklingsarbete turism

- Vilja
- Kunskap
 - + Rådgivning/seminarier/utbildningar
 - + Naturens Bästa
- Samarbete med andra i näringen.
 - + Boende, aktiviteter

Kulturarv kan sägas vara det vi minns eller vill minnas i nutiden av det som finns i vår historia. Kulturarvet är ett aktivt urval av minnen, traditioner och associationer ur historien som har betydelse för framtiden.

Hälsingegården – Hus och liv...

Det handlar om:

- byarna
- gårdarna, gårdsmiljöerna
- bodelanden och fäbodarna
- bostadshusens exteriörer
- bostadshusens interiörer
 - + väggmålari
 - + tapeter
- trädgårdar
- odlingslandskapet / skogen
- naturen / djuren
- ekonomibygnader
- bönder
- utanvidsfolket
- kvinnorna
- dräkterna och musiken
- maten

Vilka besöker Hälsingland och Hälsingegårdarna idag?

- släkt och vänner
 - + Hälsingegårdarnas Dag
- svenskar
- Mälardalen
 - + WHOPs, DINKs¹ och aktiva familjen
- konferenser
- internationella gäster

Hälsingegården som "turistprodukt"

- privat/förening
- 50-tal Hälsingegårdar
- upplevelser
 - + visningar
 - + bo på Hälsingegård
 - + shopping, mat, kurser, konserter, bröllop och fester.
 - + spelmansstämmor, midsommarfirande och bussturer

Deltagande, lärande upplevelser

- **Bommars**
 - + bli en viltspårare – en Hälsingegårdsupplevelse

¹ WHOPs = wealthy healthy older people; DINKs = double income, no kids (dubbla inkomster, inga barn)

Rengsjö Hembygdsby förmedlar fem seklers hälsingsk kultur. Västerby, som byn heter, har 30-talet byggnader med stora hälsingegårdar, uthus, logar, trösklador, härbrän och en fåbodvall samt bruksföremål. Det mesta på ursprunglig plats. Här ordnas barnaktiviteter, utställningar, servering m.m. Barnen får klä sig i tidstypiska kläder och ta del av en dag som för 100 år sedan.

för hela familjen.

+ anglingsfiske

- **Ol-Ers**

+ mathelg i Järvsö

+ byggnadsvårdsutbildningar

- **Västerby i Rengsjö**

+ på gammelmormors tid

Global ansats – lokala erbjudanden – resurser till bevarande/utveckling

- **Turism – en möjlighet**

+ snabbast växande bransch i världen.

+ 245 Mdr kr i Sverige

+ turismen mer värd än stål och volvobilar på export.

+ Sverige topp 10 i utvecklingspotential (WTO)

+ trend inom resande

+ äkta möten, kultur och natur.

Kommentarer:

Sune Pettersson: Om man har mer än åtta gästbäddar krävs tillstånd från Räddningsverket och Bolagsverket. Då klassas man som "hotell, lägre standard"...

Brokvistens stil är signatur för byggmästare eller socken.

Herrstugan hos Kristoffers är inredd med väggmålningar och schabloner målade av Ljusdalskonstnären Anders Ädel vid 1800-talets mitt.

Prissättning: Hälsingegårdarna tar oftast 800:-/gång för en guidning oavsett antal, hembygdsgårdarna 60–100:-/person.

Världsarvsansökan fokuserar på byggnaderna, turismarbetet ser på helhetsbilden. Turismutvecklingen drar nytta av världsarvsarbetet, men bygger på ägarnas/brukarnas egna intressen och speciella förutsättningar.

Gunilla Kindstrand: Det kan kosta i trovärdighet att göra en vara av kultur.

Pauline Palmcrantz: Jag är rädd för turistifieringen av fåbodrar. Om man stängslar in djuren åt turisterna bryter man skogsbetet och då har man inte kvar alla de andra värdena, fodervinsten, biologisk mångfald, öppet landskap.

Citat:

Man har ingen glädje av en tårta som man satt sig i.

Valfrid Paulsson, Naturvårdsverkets
generaldirektör 1967–1991

Brev från Stina Eliasson

Kära gamla och nya vänner i "Fäbodvärlden!

Jag hade glatt mej sååååå åt att vara med på årets Fäbodriksdag, men så har jag fått förhinder. På fredag är det begravning av en av mina närmaste vänner och på lördag måste jag gå till sjukhuset för att vara med en annan av mina närmaste vänner, som ligger mycket svårt sjuk... Så är det ibland i livet.

MEN jag är med Er i mina tankar och gläder mej åt att arbetet i och för fäbodlivet fortsätter och att årets program är så intressant och framåtsyftande.

Jag minns naturligtvis hur trevligt, lärorikt och spännande det alltid var att träffa alla mina vänner fäbodbrukarna och hur väl alla blev mottagna på de olika platserna vi besökte. Minns Ni hur vi kämpade för att få med MYNDIGHETER till våra riksdagar och hur okunniga(!) många var om att det egentligen handlade om hur viktigt det var och är att denna del av vårt näringsliv och vårt kulturliv får det stöd och den uppmärksamhet som det förtjänar!

Jag minns att den första MYNDIGHETEN som kom med en "spion", för att på plats se vad vi höll på med, var Glesbygdsmyndigheten, som skickade Birger Backlund.

Min kompis Marianne Stålberg var generaldirektör för Glesbygdsverket och hon hade lovat mej att försöka utverka 10.000 kronor till en av våra riksdagar. När "spionen" kommit tillbaka från sitt uppdrag och sett och lärt hade han sagt till styrelsen att – det här är verkligen något som vi skall satsa på. Sen kom ju ett par länsstyrelser och så kom folk från Jordbruksverket, Kulturrådet, Naturvårdsverket, Livsmedelsverket ...

Trots allt intresse från många håll är det fortfarande viktigt att fortsätta informera, bearbeta, upplysa och ha fullständigt klart för sig att det räcker inte med en stunds uppflymmande intresse för saken utan vad det

handlar om är UTHÅLLIGHET – att inte ge sig!!

För min egen del började ansvaret och intresset för fäbodfrågorna när jag tog på mej att vara ordförande för Fäbodkommittén, som hade sitt säte i Nordiska Museet. Det var en kommitté som bestod av sju mycket lärda "gubbar" och som vid vårt första sammanträde entusiastiskt talade om för mej hur viktigt det var att fortsätta med de s k landshövdingeresorna och jag förstod att det mesta handlade om att visa upp, dokumentera och skriva mycket om gammal fäbodkultur. Det finns också mycken viktig och bra litteratur från den tiden. Vi lät utföra några viktiga inventeringar och gav ut ett par småskrifter – Hotad miljö och Hotad näring.

Så kom jag i kontakt med Malin Jonsdotter och Göran Lindgren och kände att här vill jag vara med! Så småningom har det som Ni alla vet blivit något helt annat än landshövdingeresor – **även om dessa väl hade sitt berättigande en gång.**

Nu tänker jag på Er alla och minns goda ostar, mesostar, söpärön, vackra visor och fin musik, underbara miljöer och framförallt alla duktiga fäbodbrukare som strävar vidare men naturligtvis också viktiga supporters som på olika sätt arbetar för fäbodbrukets framtid. Jag önskar Er alla en fin och bra fäbodriksdag och hoppas få träffa Er en annan gång.

Jag är frisk och kry och full av arbetslust och som ordförande i den mycket verksamma Lits hembygdsförening har jag hur mycket arbete som helst och har en stor kader av medlemmar som på alla möjliga sätt ställer upp och hjälper till med allt jag hittar på.

Många goda och glada hälsningar från Er Tillgivna "riksfäbodstinta"

STINA ELIASSON

<stina.eliasson@telia.com>

Idéforum

REFERENTER: ROLAND HAMLIN OCH PÄR NORD

Fäbodriksdagspionjären Stina Eliasson, Lit, som skulle ha lett idéforum hade förhinder. Idén med idéforum är att berätta om hur man haft det under året som gått, i de olika föreningarna och ute på de skilda fåbodarna.

Tin Gumuns, Dalarnas Fåbodbrukareförening, har föryngrat styrelsen rejält i år. Hon är ny ordförande.

Calle Höglund, Gävleborgs fåbodförening: ej mycket medlemsaktiviteter, skrivit remissvar m m. Prinsessbesöket på Svedbovallen gav mycket publicitet – av godo. Förstudie för att synliggöra fåbodbruket – INTE avsikten att GFF skall driva nationellt fåbodcentrum.

Goth Bertil Johansson, Värmlands säterbrukareförening: vurmat för sådant sedan organisationsutredningen. Kunskapen finns hos dem som kanske inte ens kan åka på fåbodriksdag. Vanligare förr att man blev uppringd och fick goda råd, nu tar folk nästan illa upp. Det behövs ett nätverk av resurscentra för att fånga upp och sprida kunskap och erfarenhet.

Högskolor som nischat sig? Centrum för biologisk mångfald (CBM), förstås. Göteborgs universitet har viss forskning om rovdjur, Högskolan i Gävle och Mitthögskolan. Högskolan Dalarna har en kulturbio-logikurs. Det finns behov av mer forskning, men fåbodvärlden har inte resurser att ligga på.

Pauline Palmcrantz, Föreningen Sveriges fåbodbrukare: organisationsutredningen 02/03 ledde till bildande av riksföreningen. Den har 66 medlemmar, uppdrag att agera i näringspolitiska frågor och driva dem nationellt. Har jobbat mycket med rovdjursfrågan, även nära CBM/Naptek. ”Det tog 30 år att omprogrammera mig”, hade inte reflekterat över fåbodbruket som en del av svenskt jordbruk. Hoppas vi kan ta hjälp av Norge.

Viktiga frågor:

- Hur lösa grundekonomin i det lilla jordbruket?
- Rovdjursfrågan?
- Hur utforma bidragsreglerna så man kan få betalt för miljöarbetet?

Pauline: jag är rädd när man ser turismen som räddningen för fåboden. Det är inte så enkelt.

Någon (vem?) hade startat antik- och hantverkshandel och ”fåbod-pub” på sin fåbod.

Sune Pettersson, Gåsbäckens fåbod: jag stiger upp 04.00 och mjölkar korna och getterna, sen gör jag ost. Ofta har jag bränt fast maten för det har kommit turister och velat prata. Kan ha fyrtio bilar per dag.

Pauline: hur bidrar de till din ekonomi?

Sune: Inte mycket. Många tittar, få köper ost. Har haft turister sen 1967, är nu 71 år och lär upp en systerson till att ysta m.m.

Anders Berglund, Häckelsängs fåbod: Har tagit tag i miljön på en fåbod som förfallit, oanvänd sedan 1970-talet. Bysamfällighet äger, ordnar fester och utflykter. Haft cirkel om historien, ordnat fåboddagar. Större stuga byggd 1906, renoverad. Fiskefåbod där man saltade in fisk till årsbehovet

Johan Boström, Hela Sverige ska leva: Sollerön vid Siljan en intressant fåbodmiljö. Ön tömdes på sommaren, 68 fåbod: både hem-, mellan- och långfåbod.

Ett missförhållande med regionalisering uppmärksammas; olika regler för lst-bidrag?

Mats Hindström: ja, vi har försökt jämka ihop dem för större rättvisa. Vi har en budget för rovdjurskador, men den är inte obegränsad. I utsatta områden skall man ha stöd till stängsel.

Svaret väckte en rad frågor om rovdjur och problem kring dessa.

Sune P: törs inte ha getterna på skogen längre på grund av rovdjur.

Mats H: Sverige har föreslagit att miljöstödsmedel i landsbygdsprogrammet skall kunna gå till rovdjursavgränsande stängsel. Skydds jakt är också en förebyggande åtgärd!

Pauline: Lätt att tappa sugen när det är två års handläggningstid på en ansökan om stängselbidrag.

Foto: Kelvin Ekeland

Björnsår

Anders H: Fick uppgiften att 35 000 var maxbelopp för en nattfälla, men uppgiften stämde inte.

Mats H: vi arbetar på att korta ner handläggningstiderna, de har varit för långa.

Kjetil: Lägg fokus på produkten! Fäbodarna ger mat-hantverk av hög kvalitet! Skapa allianser – det ger politisk tyngd!

Goth Bertil: Rovdjursskador är inte bara dödade djur, en stressad ko ger sämre mjölk.

Ylva O: försök få forskning på det, det ni upplever accepteras inte som "sant" förrän det forskats på saken.

Pauline: Det behövs en ombudsman för fäbodarna. Om turismen stör fäbodarbetet måste man strukturera så det fungerar.

Kulning är också rovdjurspreventiv!

Problem: rovdjursoffer som inte återfinns ger ingen ersättning.

Det skulle behövas stöd till "vall-vakter", och riktad jakt på de rovdjur som går på tamdjur.

Kelvin E: GFF:s policy är att fäbodbrukarna inte skall betala priset för rovdjurspolitiken. Full ersättning för den skada som orsakas av rovdjuren.

Goth Bertil: det behövs referensgrupper för att ta vara på kunskapen på flera håll.

Mats Hindström från Länsstyrelsen Gävleborg har i efterhand gett svar på frågor till länsstyrelserna. Följande frågor noterades och får här kortfattade svar och synpunkter. Frågorna har även meddelats Länsstyrelsen Dalarna och även svar därifrån redovisas.

Frågor till länsstyrelserna

1. Frågan om länsstyrelsernas hantering av bidrag för att förebygga viltskada/rovdjursangrepp togs upp. Det påpekades att länsstyrelserna bör hantera detta lika mellan länen. Kommunikation mellan länen är viktig för att underlätta för brukare som har verksamheter i flera län.

Svar:

Gävleborg: Ett arbete mellan länsstyrelserna och Viltskadecenter pågår sedan en tid och resulterar förhoppningsvis i gemensamma riktlinjer. Dessa förslag till riktlinjer används i dag i flera län bl.a. i Gävleborg. Vi försöker att driva på i detta från Gävleborgs sida. Regelverket för bidrag och ersättningar från viltskadeanslaget ger i vissa delar klar vägledning, men lämnar också utrymme för tolkning, varför riktlinjer behövs ur rättvis- och rättsäkerhetssynpunkt.

Dalarna: Länsstyrelsen Dalarna har arbetat i flera år utifrån länsgemensamma riktlinjer som togs fram 2006. Under 2008/2009 påbörjades ett uppföljningsarbete mellan länen tillsammans med Viltskadecenter för att ytterligare se över riktlinjerna.

2. Brukare med verksamheter i två län bör inte behöva rapportera rovdjursincidenter till båda länen.

Svar:

Dalarna och Gävleborg: Bra kommunikationskanaler finns mellan länen i dessa frågor.

3. Frågan om besiktningsmännens bemötande för att skapa förtroende togs upp.

Svar:

Gävleborg: Länsstyrelsen är medveten om vikten av ett korrekt bemötande och av en bra dialog och jobbar med frågan. Vi diskuterar detta löpande och har även utbildningar kring dialog- och bemötandefrågor, bl.a. på Viltskadecenters besiktningsutbildningar. Dalarna: Länsstyrelsen Dalarna har tillsammans med Fäbodbrukarföreningen och LRF tagit fram en informationsbroschyr och ett plastkort "Så här hanterar du rovdjursangrepp vid fäboden" som för andra året har skickats ut till alla kända fäbodbrukare i länet. Före betessäsongen hålls en genomgång då företrädare för fäbodbrukarna, LRF, besiktningsmännen, rovdjurshandläggare, stödhandläggare m.fl. deltar. I detta sammanhang diskuteras även bemötande.

4. Frågan om lång handläggningstid för bidrag för förebyggande av viltskada (rovdjursstängsel) togs upp.

Svar:

Gävleborg: Vi har under hösten 2008 och vintern 2008/09 tyvärr varit lågt bemannade inom detta område. I månadsskiftet mars/april gjordes en förstärkning på detta område. Ärendebalansen var i början av april 2009 c:a 60 ärenden från 2008. Idag är antalet obeslutade ärenden från 2008 4 st samt 17 nya ärenden från 2009, d.v.s. totalt 21 st.

När Kelvin Ekeland mötte Andrietta Isaksson och hennes djur på vägen till Skidberget öster om Dorris var hon 86 år. Stickningen har hon i famnen, som hon alltid haft. För tio år sedan fick han hälsningen att hon fortfarande var aktiv. Foto: Kelvin Ekeland, 1998.

Vi räknar med att vara ikapp med handläggningen till slutet av 2009.

Dalarna: Ansökan om bidrag till förebyggande åtgärder ska vara Länsstyrelsen tillhanda minst tre månader före den tidpunkt då åtgärderna ska påbörjas. Detta för att i god tid kunna få besked om bidraget beviljas eller inte. Oftast är dock handläggningstiden betydligt kortare.

5. Frågan om hur ersättning för lieslätter, efterbete och lövtäkt kan kombineras med fäbodbete i stödsystemet togs upp.

Svar:

Dalarna och Gävleborg: En brukare kan välja att ha vissa betesmarker (grödkod 52) på fäboden utanför den betesmark som ingår i fäbodåtagandet (grödkod 55 och 61). Problemet blir väl mer praktiskt då inte samma djur som betar fäbodbetet får beta de betesmarkerna. Det räknas annars som dubbla ersättningar.

Slätterängar (grödkod 53) kan också finnas vid fäboden om marken inte ingår i fäbodbetet. Där blir väl problemet mindre för där ska ju marken skördas med skärande redskap på eftersommaren så där måste ju djuren stängslas bort innan slätter. Lieslätter kan fås efter godkännande av Länsstyrelsen om slätterängen har särskilda värden. Vill man sedan efterbeta slätterängen så är det OK med samma djur som går på fäbodbetet. Lövtäkt kan bara godkännas på betesmark eller slätteräng med särskilda värden. Har man bara fäbodbete ska man inte glömma bort möjligheten att söka "särskild skötsel av fäbod" inom "Utvald Miljö". Där kan lövtäkt vara ett bidragande skäl till att få det godkänt.

Ersättningsnivåer 2009:

Särskild skötsel av fäbod: 1200 kr/ha. Max

10 ha. Åtagande mindre än 10 ha max 2 ha.
Fäbodbete: 18000 kr för fäbod i bruk + 700 kr/ha

Bete och slåtteräng med allmänna värden:
1100 kr/ha

Bete med särskilda värden: 2500 kr/ha

Slåtteräng med särskilda värden: 3500 kr/ha

Lieslätter: 7000 kr/ha

Efterbete: 700 kr/ha

Lövtäkt: 100 kr/träd, max 2000 kr/ha

6. Frågan om länsstyrelserna i Dalarna respektive Gävleborg kan jobba med ”en dörr in” för fäbodbrukare?

Svar:

Gävleborg: Frågan kommer att tas upp till diskussion. Eventuellt löser vi detta på samma sätt som Dalarna, se nedan.

Dalarna: I Dalarna har vi haft frågan aktuell, men för tillfället har vi löst den så att vi har en lista på berörda handläggare och deras ansvarsområde. Dessutom finns en person som hjälper den som är rådvill att etablera kontakt med rätt person.

7. Frågan om nätverksträffarnas/dialogträffarnas fortsättning togs upp. Synpunkterna var att det är viktigt att fortsätta detta i Gävleborg, och bra att starta någon typ av dialogträffar i Dalarna.

Svar:

Gävleborg: Ja det är tänkt att en nätverksträff ska genomföras nu i höst och även att starta någon form av deltagardriven process om intresse finns. Denna fråga diskuterades i Ockelbo och kan tas upp på nästa nätverks-

träff. Bra om ni från Fäbodföreningen föreslår datum för nästa nätverksträff.

Dalarna: I Dalarna träffar vi årligen representanter för fäbodbrukarna för att gå igenom rovdjursproblematiken (se under pkt. 3). Under flera år har också Länsstyrelsens rovdjurs-handläggare deltagit i allmänna möten med fäbodbrukare om rovdjursfrågor. Under de senaste tre åren har Länsstyrelsen under december månad inbjudit alla fäbodbrukare till en träff i Mora, då man gått igenom året som varit och med tonvikt på stöden. På dessa dialogträffar har vi avsatt tid för att diskutera vad som behöver göras för att utveckla fäbodbruket. Under 2007 genomfördes så på begäran av fäbodbrukarföreningen ett projekt ”Fäbod-drift ur ett brukarperspektiv”. Glädjande nog är det flera aktörer som tagit olika initiativ för att stötta fäbodbrukarna och utveckla fäbodbruket. Ett exempel är Orsa kommun som undersöker förutsättningarna att etablera ett kunskapscentrum för fäbodbruket.

Maria Levin och Eva Hedmark, Viltskadecenter: Vi från Viltskadecenter har tagit flera reflektioner och frågor med oss hem. En del av dem är för interna diskussioner, men några bör refereras här.

Budskap från några fäbodbrukare:

Besiktningsmännens bemötande av tamdjursägaren är en förutsättning för att skapa förtroende för dem själva och ansvariga myndigheter.

Viltskadecenter fortsätter arbeta med det viktiga bemötandet av tamdjursägarna på besiktningsutbildningarna.

De djurägare som har verksamhet (t ex flera betes-

Om hägnader och skogs-bryn finns vanföreställningar. Fäbodarnas stängsel är till för att hägna ute djur från sådant man vill skydda – vanligen planteringar och grödor. När skyddet inte behövdes öppnades hägnet. Skogsbryn är tecken på igenväxning – i en betad skog finns sikt igenom. Ensamma klarar inte betesdjuren att hålla betet öppet utan behöver regelbundet brukarnas hjälp – ”mulbetesrensning” hette det. Svedbovallen i Ljusdals kommun. Foto: Kelvin Ekeland

Foto: Kelvin Ekeland

Hjortstavallen, Hudiksvalls kommun.

marker) i två län bör inte vara skyldiga att rapportera händelser (t.ex. rovdjursincidenter) till två länsstyrelser. Länsstyrelserna bör kommunicera sinsemellan och upprätta tydliga kommunikationskanaler för att undvika onödiga problemsituationer för djurägarna.

Fäbodbrukare framför önskemål om att ansökningar om bidrag och ersättningar bedöms och hanteras lika av länsstyrelserna (samma belopp, etc.).

– Länsstyrelserna i de mellansvenska länen arbetar sedan vintern 2009 med ett gemensamt dokument kring detta. Länsstyrelsen i Örebro har varit samlande i frågan, men arbetet har inte varit aktivt sedan i maj.

Önskemål om forskning kring vad folk (fäbodbrukare, andra grupper) upplever i och med rovdjursförekomst/rovdjursincidenter. Kan Viltskadecenter göra någon sorts samlad utvärdering av hela besiktningsförloppet (besiktningsmännens insatser, åtgärder, kommunikation, osv.)?

– CEFOS (Centrum för forskning om offentlig sektor vid Göteborgs universitet, bedriver för närvarande ett forskningsprojekt kring detta och Viltskadecenter avvaktar deras fältdarbete och rapportering.

Fäbodbruket lyckades överleva i en tid utan rovdjursproblem. Svårt att utan vidare anpassa verksamheten med frigående djur till förekomst av rovdjur (fr. a varg) i samma område.

Kontakter och nätverk är viktigt, både regionalt, nationellt och internationellt!

Det är önskvärt att flera rovdjurshandläggare och

fältpersonal från länsstyrelserna besöker Fäbodriksdagen. Deltagande i Fäbodriksdagen kan ge:

- Insikter i fäbodbrukarnas verksamhet. Mer kunskap om näringen skapar förtroende.
- Förståelse för de värden som bevaras i "fäbodbrukarmiljö" med bl a traditionell djurhållning och livsmedelsframställning
- Kunskap om de komplicerade kunskapssammanhang (både natur – och kulturvärden) som riskerar att försvinna i ett samhälle med enbart konventionellt jordbruk.
- Ökad kunskap om den omfattande biologiska mångfalden i beteslandskapet
- Insikter kring rovdjurspolitiken i Sverige: Mål för rovdjur och mål för fäbodbruket i Sverige bör inte sättas upp oberoende av varandra.
- Möjlighet att diskutera och knyta kontakter med fäbodbrukare och andra myndigheter under trevliga omständigheter.

Nästa fäbodriksdag

Riksdagen har arrangerats i Hälsingland 2005, Jämtland 2006, Värmland 2007, Dalarna 2008 och Gästrikland 2009. Placering på Skansen har varit på tal.

Beslut: riksföreningen får i uppdrag att arrangera nästa års riksdag. Placering Skansen om möjligt, eventuellt krävs där två års framförhållning och då får FSF föreslå annan plats. Skansens tema 2010 är Naturens Mångfald, passar bra in.

Vad som är typiskt för fåbodväsendet

CLAES MÖRE, FÅBODBRUKARE & -HISTORIKER, TUMBA

Claes Möre, som både äger fåboden Lillvallen i Härjedalen, och forskar i fåbodarnas historia (med tyngd på Uppland), hade skissat en snabb jämförelse mellan det äldre svenska fåbodväsendet och den äldre transhumansen i Sydeuropa. Frågan är aktuell, bland annat i och med Jesper Larssons doktorsavhandling, 2009. Larsson ansluter på s. 112 först till begreppet transhumans och tar sedan fram karaktärsdragen i det svenska fåbodväsendet och formulerar en definition för vad han kallar för den ”fram till 1900-talets början vanligaste typen av transhumans i Sverige, fåboden”.

Eftersom det inte fanns tid att föredra Möres skiss under fåbodriksdagen återges den här.

Vad är transhumans?

Enligt Barbro Santillo Frizell, 2006, är det: ”att låta djuren byta bete efter årstidernas växlingar i skilda klimazoner – ett djurhållningssystem som med en teknisk term kallas transhumans.” s. 31 i *Pastoral landskap*. Det har förekommit i alla länder i Sydeuropa från Alperna och Karpaterna och söder ut, enligt en karta på s. 34

i hennes bok. Den sammanfattar transhumansen väl i geografien och historien.

En jämförelse mellan det äldre svenska fåbodväsendet och den äldre transhumansen runt Medelhavet och i Västasien, är ojämn på grund av att det äldre svenska fåbodområdet är mycket litet i förhållande till det nämnda transhumansområdet. Samma gäller längden på den belagda transhumanshistorien och den belagda fåbodhistorien. Icke desto mindre kan man fånga in egenskaper av vikt i denna jämförelse i det europeiska perspektivet, och även det västasiatiska genom denna.

1. Den ekologiska grunden

Transhumansen: Bete finns året om. På lägre nivå på vintern. I bergen på sommaren.

Fåbodväsendet: Bete finns bara på sommarhalvan. Ängsslätter och fähus avgör vintern.

Gemensamt: Betet i mycket glesbefolkade, bestämda, trakter som utnyttjas säsongvis. Detta kräver att vissa människor lämnar det centrala samhället och följer djuren. I hela Europa är detta föga lönsamt i dag. Därför är de ursprungliga mönstren både minskade och ändrade.

Foto: Kelvin Ekeland

Torkelsbo, Ljusdals kommun.

2. Den geografiska skalan

Transhumansen: Långa flyttvägar, mer än 5 mil. Vanligen mycket längre. Max 35–80 mil

Fäbodväsendet: Långa flyttvägar, mindre än 5 mil. Vanligen mycket kortare, 4–12 km.

Gemensamt: Under tidigare omständigheter var avståndet för stora för att gå hem över natten. Därtill var behovet att vakta boskapen mot rovdjuren störst på natten.

3. Koppling till storpolitisk makt

Transhumansen: Har varit stor sedan bronsåldern. Grundläggande för Mykenes bronsålder och Florens medeltid. "Ekonomiskt intressant" för rika romare.

Fäbodväsendet: Nästan obefintligt under historisk tid. Dock lade Gustaf I utan grund anspråk på alla bondeallmänningar. 1600-talets högadel gick ännu längre i östra Svealand. Därför är fäbodar föga kända där nu. Extremt ointressant för Sveriges besuttna.

4. Arbetsfördelningen och social status

Transhumansen: Alltid genomförd av män. I den större skalan var dessa lågvärderade. I denna ingick herdar av olika rang samt andra yrkesgrupper. I familjeskalan var de genomsnittliga. Kvinnor och barn kunde flytta med, alltså familjeflyttning.

Fäbodväsendet: Alltid med kvinnlig dominans på sommaren. Relativt hög status i form av frihet, jämfört med sydligare delar av Europa. Familjerna flyttade vanligen inte med, men kunde övernatta. Rovdjursattacker kunde kräva extra manliga insatser. Männerna byggde och underhöll hus och hägn.

Gemensamt: De som levte "på skogen" ansågs vildare än vanligt folk.

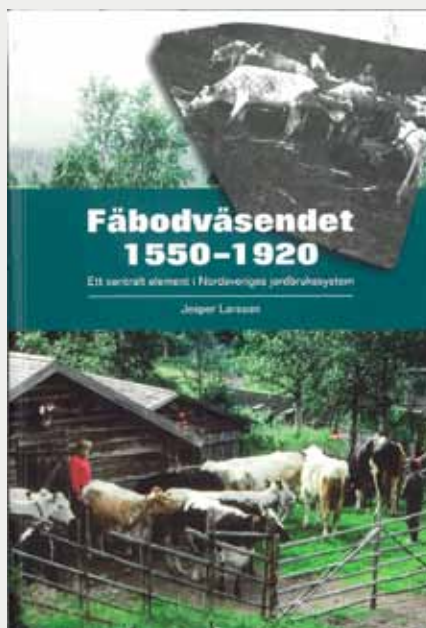

Bilden är hämtad ur en astrologisk kalender från 1488, ger en föreställning av Medelhavsområdets transhumans. Den återfinns i Moreno Massainis bok *Transumanza*, Rom 2005.

Fäbodväsendets historia i forskningen

I samband med fäbodriksdagen spreds även information om en doktorsavhandling om fäbodarnas historiska framväxt. Agrarhistorikern Jesper Larssons utmanar föreställningen om fäbodarna som "uråldriga" och visar hur de växer fram efter den senmedeltida agrarkrisen och att de är en del av en större förändring av jordbruket. Boken beskriver hur den norrländska jordbruksekonomin kunde expandera kraftigt tack vare fäbodarna. Det var genom arbetsdelning och kvinnornas arbete långt från hemgården som expansionen var möjlig. När nedläggelsen av fäbodarna väl började i slutet av 1800-talet gick nedgången fort och jordbruket i norra Sverige kom att tappa den fördel den tidigare haft.

Larsson, Jesper, 2009. *Fäbodväsendet 1550–1920, ett centralt element i Nordsveriges jordbrukssystem*. Jamtli, Östersund.

Kunskap och kompetens; museernas självklart centrala roll: ett estradsamtal

ESTRADSAMTAL LETT AV GUNILLA KINDSTRAND MED: MARIE BYSTRÖM, NAPTEK/CBM; ROLAND HAMLIN, ELDSJÄLAVÅRD; ÅSA HOLMGREN, SKANSEN; EVA LIDBERG, LJUSDALSBYGDENS MUSEUM; ANNA LINDGREN, LÄNSMUSEET GÄVLEBORG; LISSKULLA WERKMÄSTER, DALARNAS MUSEUM

Samtalsledaren, kulturjournalisten Gunilla Kindstrand, erinrar om att nu gäller det att arbeta fram en kunskapsbas och sträva mot miljömålen. En förstudie har startat för att undersöka möjligheterna till ett kunskapscentrum för fåbodbruk. Kunskap och kompetens – hur bevarar och förvaltar vi det i framtiden. Det är den centrala frågan.

En inledande presentationsrunda av de på scenen samlade:

Anna Lindgren, Länsmuseum Gävleborg: Vår roll är att vara samhällets minne. Vår inriktning är på kultur och kulturmiljöer. Vi sysslar med dokumentation och insamling av föremål och berättelser. Under åren har vi satsat en hel del på kunskapen om kulturlandskapet och odling. Kollegorna på Ljusdalsbygdens museum är bra på den handlingsburna kunskapen. Länsstyrelsen är aktiv bl.a. genom bevarandeprogram.

Åsa Holmgren är etnolog och ansvarig för Skansens fåbod, som är från Älvdalen. Där jobbar man med mjölkhantering och lantraser. Men också sång, musik och sånt. Fåboden på Skansen är ett skyltfönster för fåbodbruket i Sverige, med 1,5 miljoner besökare om året. Skansen sysslar med att bygga upp kunskap.

Lisskulla Werkmäster, Dalarnas museum, Falun: Museet samlar in föremål, således en materiell kunskap. Samtidigt saknas en bra strategi för fåbodfrågor. Flera inventeringar av fåboddar har gjorts. Vi har inget direkt nationellt eller internationellt samarbete. Vi ska påbörja utvecklingen på området och när det kommer igång borde fåbodbrukarna i länet vara med och påverka. Kanske ger det fortare resultat om det ställs krav, ställ därför gärna krav på oss.

Eva Lidberg, Ljusdalsbygdens museum: Museet har

Foto: Håkan Tunón

Våsbo fåboddar, Ovanåkers kommun.

inga stora resurser. För oss är bevarandet av hantverkskunnskap centralt. Dock drivs sedan flera år ett arbete på Näsvalles fåbodvall, som till en del ägs av Ljusdals kommun. Bland annat har jag jobbat mycket med barn där. Vi vill få dem att förstå det historiska sammanhanget. I samband med fåbodföreningens projekt Fåbodmat och matkultur 2005 kunde museet göra en omfattande dokumentation med besök på fåboddar där hantverket – och maten – sattes in i sitt sammanhang. Vi intervjuade och filmade och gjorde en handledning för dokumentation av minnen och kunskap som rör fåbodbruk. Den heter Fåbodminnen.

När det gäller exempelvis textilkunnande har vi haft ett bra utbyte med kvinnor från Afghanistan, där man bevarat tekniker som liknar våra. De har också lärt oss en hel del om fåbodbrukets olika villkor, något som visar på kulturell gemenskap.

Ett roligt arbete som gjorts tack vare det europeiska samarbetsprojektet Cultrural är en liten skrift om kulturarv och regional uthållig utveckling riktad till barn. Den heter *Fråga farmor*. Mottot är: nytta och glädje i lekfull nyfikenhet. (Se särskild ruta på nästa sida)

Marie Byström, Naptek/CBM, Uppsala

Vår strävan är att föra samtal mellan akademiker och brukare. Museernas roll för fåbodbruket är stor, bl.a. för lärandet hos barn. Vi har försökt ta ett mer sammansatt grepp på utmarksbruket, bl.a. jobbat med eco-mapping i Dalarna.

Roland Hamlin, Eldsjälavård, journalist och projektbyggare med uppdrag att göra en förstudie om ett Centrum för fåbod-/utmarksbruk.

Nyckeln är att skapa förståelse och stöd för fåbodbruket.

Jag försöker inta helikopterperspektiv, det vill säga att förstå frågan. Jag vill skapa förståelse och lämna stöd. Det finns minst fyra ingångar på fåbodfrågan i mitt uppdrag:

- Jordbruket är basen. Inte lönsamt med dagens mått. EU kräver: bli lönsam eller lägg ner! Hur ska man få rimligt betalt för det man gör för biologisk och kulturell mångfald?
- Kulturhistoria. Viktigt bevara minnen. Många aktörer har kunskap, vill studera och lära mer av fåbodarna. Värdefullt med kunskap men ger föga intäkt.
- Biologisk mångfald. Fåbodbruket upprätthåller viktiga hävdberoende biotoper. Inte tillräckligt uppmärksammat. Myndigheter ger klapp på axeln men inte mycket pengar eller uppskattning. Fåbodbrukarna bär på en kunskap som man bör få betalt för.

- Turism. Pekas ut som en intäktskälla men i praktiken är det andra som tjänar pengar på turismen – fåbodarna står för mervärdet men man får inte in pengarna. Detta är ett generellt problem; fåbodarna bara en av många parter som behöver finna lösningen.

Det är inte lätt att ha internationella utblickar om man måste kvällsmjölka. Fåbodbruket behöver lyftas fram som ett medel för bevarande av den biologiska mångfalden. Vill samhället ha fåbodbruket kvar, och leva upp till mångfaldskonventionen, då krävs en helhetssyn från samhällets sida. Fåbodbruket behöver ombudsmän, talespersoner som har resurser att delta i debatten, lyhörda för praktikerna men med förmåga att tala akademikernas och beslutsfattarnas språk, kunskap att påvisa konsekvenserna för fåbodbruket av föreslagna regler. Någon utsedd måste föra fåbodbrukarnas talan och bevaka deras intressen, t.ex. i rovdjurspolitiken.

Myndigheterna bör tvingas att samverka i fåbodfrågor, avsätta resurser för att hejda avvecklingen. Med min rapport vill jag bidra till att fler ser på fåbodbrukarna som jag ser på dem: som framtidens hjältar, dem man om 50 eller 100 år kommer att peka på och säga ”det var de som bevarade en nödvändig överlevnads-kunskap i en tid när de flesta andra var så förblindade av tillväxthysterin att de glömde bort att man inte kan äta pengar”.

Så var presentationsrundan över.

Gunilla Kindstrand: Var är en lämplig placering av ett fåbodcentrum?

Roland Hamlin: Det blir inget förslag om ett fysiskt centrum - kanske mer på internet. Men det räcker inte – det behövs ett ”handens” centrum också.

Anna Lindgren: När jag arbetade i Jämtland 1997 tog vi på uppdrag av Riksantikvarieämbetet fram ett underlag för planerat bevarande av fåboddar i Sverige. Tänkte nog att det skulle leda till ett bestående resultat och ett mer omfattande samarbete. Det är en bra ansats och underlag om fåbodbrukarna själva förmår ta tag i frågan.

Lisskulla Werkmäster: Det finns förväntningar i Dalarna eftersom man jobbat för ett centrum i Orsa.

Gunilla Kindstrand: Finns det konkurrens om placeringen, om var det ska ligga?

Ingen svarar, en lite generad tystnad sprider sig på estraden och i lokalen.

Illustrationer: Anne-Marie Nilsson

Ruta

Fråga farmor

Fråga farmor handlar om en ung flicka, Frida, med ett bekvämt stadsliv. Hennes farmor växte upp i en liten by på landsbygden tillsammans med sin familj. Då var förhållandena helt annorlunda. Som ung flicka tillbringade hon sina somrar på en fåbod i det mellansvenska skogslandet. Fåboden hörde till en av byns gårdar. Systemet med fåbodar är ett fint exempel på hur man kan ta vara på den naturliga energi solen ger via de gröna växterna utan att behöva tillföra något utifrån. Man kan få ett större utbyte av energi än vad produktionen kostar, vilket är ovanligt idag. Med dagens klimathot över oss kan gårdagens fåbodsystem förmedla lösningar. Vi behöver ta vara på all tillgänglig kunskap innan den är glömd.

Frida är nyfiken på sin farmors annorlunda liv och ställer en rad frågor. Vad gjorde man egentligen på en fåbod? Var hade man djuren? Vad åt man och hur kunde man bevara mat utan att den förstördes? Var gjorde man av all mjölk från kor och getter? Hur gjorde man när man tvättade sig? Och hur höll man sig varm? Hur kunde man hålla kontakt med varandra utan mobiltelefon?

Genom samtalen kring sådana frågor lär sig Frida en hel del om ett liv där man på olika sätt varsamt tar vara

på vad naturen erbjuder och hur självklart detta var när lösningarna inte fanns i fordon och pengar.

Farmor som EU-projekt

”Fråga farmor” gjordes i ett EU-projekt kallat Cultural, som handlade om kulturarv och regional hållbar utveckling. Sveriges hembygdsförbund var projektägare. Arbetet skedde i samarbete mellan museer och organisationer i Frankrike, Ungern, Bulgarien, Polen, Grekland, Italien och Sverige. Huvudbudskapet i skriften är att det är möjligt att vända utvecklingen mot något uthålligt och motståndskraftigt, att man kan få hjälp av traditionella kunskaper och att de val man gör som enskild verkligen betyder något.

Den lilla inspirationsskriften har tagits mycket väl emot och man resonerar om en fortsättning. Farmor, Frida och fåboden kommer kanske att bilda utgångspunkt för många olika berättelser om fåbodkulturen. Klart är att Frida och farmor lever längre än projektet. Ett påtagligt resultat är att farmor skaffat sig en egen E-post genom vilken alla nyfikna kan få frågor besvarade: fraga.farmor@gmail.com

Foto: Håkan Tunón

Svedbovallen, Ljusdals kommun.

Goth Bertil: Det går inte att ha ett center på ett ställe! Det blir problem om man tror att kunskapen finns på ett håll. Bruket har varierat, och den lokala kunskapen är så unik och så spridd så att centret också måste vara spritt. Som ett nätverk – via datorn – men man måste samla kunskaperna lokalt och lösa frågorna lokalt. Bolla med referenspersoner som har egen erfarenhet. Kunskapscentret behöver vara utspritt, men gärna samlat i ett nätverk.

Roland Hamlin: Ordet center är fel. Vi måste ha flera centra. T.ex. i museerna som redan finns på flera ställen – de borde vara samlingsplatserna. Att höja medvetenheten och få allmänheten att inse vikten av fåbodbruk, det är målet. Som ett första steg till ökad kunskap, uppmanar jag alla att svara på den enkät som gick ut med inbjudan till den här fåbodriksdagen. Enkäten handlar om vad var och en förväntar sig av förstudien.

Marie Byström: Vi behöver också få fram ny kunskap, bristen är tydlig. Eco-mapping, som visar exakt hur djuren rör sig, blir en värdefull grund för att visa relationen mellan utmarksbete och naturvärden. CBM har

också gjort en enkät om relationen till myndigheter – vi behöver få in fler svar.

Goth Bertil: Vi behöver sådana som kan stödja oss och hjälpa oss – t.ex. i frågan om att vi inte får ersättning för lövtäkt. Nu kan man få ersättning för slätter men inte för lövtäkt, som också är värdefull. Satsa på mer samarbete med Norge, kanske ett InterReg-projekt?

Mats Hindström: Reglerna för miljöstöd är ju uppbyggda för att stödja. Jag är här från länsstyrelsen för att lyssna, för att få veta hur ni har det. Jag kommer att jobba vidare med det jag får höra idag. Jag håller med alla i panelen om att det är viktigt att bevara fåbodarna. Ett eller flera kunskapscentra är också mycket viktigt. Jag tycker att ni ska jobba vidare med samarbetet mellan länen och med t.ex. Norge. Använd Interreg-samarbeten. Men det finns också andra former av internationellt samarbete.

Kelvin Ekeland: Riksantikvareämbetets GD Erik Wegraeus, lovade vid fåbodriksdagen på Blå Lyktan för flera år sedan, utan beredning, satsa mer på fåbodfrågor, det var mycket bra för fåbodbruket, men när han

samtidigt ville bygga ett fåbodcenter var det inriktat på en byggnad och inte så genomtänkt. Det bromsades då, men nu är det hög tid för fåbodcentra och utvecklade nätverk.

Gävleborgs fåbodförening har ansökt om medel för en förstudie som ska titta på om man kan göra fåbodbruket till ett immateriellt världsarv. Om den förstudien blir av, ska den slås ihop med resultatet av den förstudie Roland Hamlin nu jobbar med.

Roland Hamlin: Jordbruksstödet är sammansatt. Storjordbruket är mycket röststarkare. Småjordbruken behöver ”röststöd” – kanske i form av ombudsmän.

Mats Hindström: SLU skall inom kort halvtidsutvärdera landsbygdsprogrammet och hur stödformerna fungerar; där kan man påverka.

(Urban E: Ja, men marginalerna att gå utanför direktiv och dessutom förändra är ganska snäva).

Roland Hamlin: Det kanske behövs tre eller fyra fåbodkonsulenter som jobbar ihop: en som kan jordbruket och dess ekonomi, en expert på byggnadsvård och antikvariska frågor, en som kan biologisk mångfald och kanske en som kan mathantverk. (Gemensamma besök för rådgivning?)

Katalogen till utställningen S.O.S. – save our sources, 2009, som var ett av resultaten av Cult-Rural, ett EU-projekt med fokus på landsbygdens kulturarv som en möjlig resurs för hållbar utveckling.

Ju förr desto bättre...

Inspirationsboken *Ju förr desto bättre – Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* tillkom inom ett samarbete mellan Naptek och Sveriges Hembygdsförbund. Temat är att vi står inför stora förändringar om vi ska lyckas uppnå ett hållbart samhälle. Klimatförändringar, oljetoppen, kraschade ekosystemtjänster står på agendan för samhället att lösa inför framtiden.

Avsikten var att skapa en bok som skulle kunna fungera i studiecirkelform för att dokumentera och reflektera över sitt lokala kulturarv i form av äldre tiders naturresurs- och markanvändning och kunskapen om vad den biologiska mångfalden kan användas till.

Westman, Anna & H. Tunón, 2009. *Ju förr desto bättre – Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Sveriges hembygdsförbund, Stockholm.

Claes Möre: Vi bör ha fäbodkonsulenter. En för respektive djurhållning, mat, byggnader och biologisk mångfald. Fäbodbrukare är idealister. Och det finns fler än de 230 i den statliga statistiken.

Gunilla Kindstrand: Det är värt att tänka över det här med konsulenter med hänvisning till de erfarenheter jag har av hur det fungerar inom hemslöjdsrörelsen.

Lisskulla W: Kanske behövs två olika centra, ett som samlar in kunskap och ett som fungerar som en nyckel mellan brukare och politiker/myndigheter/EU/privatpersoner; som står mitt i och för en dialog.

Urban Emanuelsson: Jag skulle vilja göra något eget arbete om fäbodbruk och biologisk mångfald. T.ex. titta 10 år framåt i tiden, att göra det ganska vilt och öppet.

Kvinna i grön jacka: Vi borde få in helhetssynen på fäbodbruk, baserad på vetenskaplig kunskap.

Goth Bertil: När man lyssnar på folk och samlar in kunskap är det viktigt att skilja på dem som har erfarenheter, som vi fäbodbrukare, och de som har synpunkter, som t.ex. de som sitter inne mellan fyra kontorsväggar.

Karin Gisslén Schönning: Vi har i vårt län ett dialogforum med Länsstyrelsen två gånger per år. Det är bra, men de utskicken borde breddas.

Pauline Palmcrantz: Tack Roland Hamlin för visad lyhördhet i arbetet med förstudien. Ingen vet ens hur många vi fäbodbrukare är. Tänk på att ett brev till de som har fäbodstöd inte når alla brukare. Fick en uppgift i somras från Jordbruksverket att det då fanns 276 fäboddar i bruk, och att det var ”bra”. Men bara 175 står i ett åtagande gentemot verket; 101 skrev aldrig på för de tyckte att kraven var för höga i förhållande till ersättningen.

”Fråga farmor” är en liten inspirationsskrift för föräldrar och lärare, som resonerar med sina barn om vad som menas med ”uthålligt” eller ”tåligt”. Lite är det samma anslag som i den mer sakligt hållna boken ”Ju förr, desto bättre”, som saluförs av Naptek.

Fäboddar och fäbodbruk kan vara en mängd olika saker, både i verkligheten och i folks föreställningsvärld. En fäbod kan vara allt från en del i ett uttalat vinstdrivande jordbruksföretag till en trevlig sommarstuga med husdjur för familjen. En del fäboddar har kaféverksamhet och gästbäddar medan andra är mer av kulturminne och ett sus av historiens vingslag. Ytterligare andra kan vara flera olika av ovannämnda och vissa andra kan utgöras av något helt annat. Att räkna fäbodbruket som en enda sak är sannolikt att förenkla verkligheten lite väl mycket! Menyn i entrén till fäbodcaféet på Mittjasvallen till Norsbo fäboddar i Ockelbo kommun. Foto: Håkan Tunön.

Det immateriella kulturarvet är flyktigt och bevaras endast i kunskapsbärarna. Med varje kunskapsbärare som lämnar denna jord försvinner en del av den samlade kunskapen från tiden före vår egen. Frågan är om den kunskapen är omistlig? Det vet vi inte, men när vi har mist den vet vi emellertid inte vad det är som vi faktiskt har mist. Vi bör se upp till kunskapsbärarna medan de finns ibland oss precis som journalisten Gunilla Kindstrand gör här inför Karin Sköldmark (1930–2006) på Våsbo fäbodrar i Ovanåkers kommun. Karin gjorde mer än femtio säsonger som bojänta på Skomakra-vallen i Våsbo, vilket naturligtvis skapar en otroligt rik erfarenhetsbaserad kunskap rörande de praktiska delarna av fäbodbruket. Hon vallade, mjölkade, ystade, kärnade och kokade messmör samt tog hand om turister. Hon strävade efter att föra sin fäbodkunskap vidare till yngre generationer och var genuint oroad över den allmänna kunskapsförlusten rörande fäbodbruket. År 1998 fick hon Nordiska kulturlandskapsförbundets diplom för sin uppskattade gärning vid fäboden. Foto: Håkan Tunón, 2006.

Gävleborgs Fäbodförening

Organisationsnummer 88 55 01–2632; Plusgiro 430 24 37-1

KANSLI

Medlemsavgift 200:-/ år

c/o Ljusdalsbygdens museum

Museivägen 5

827 30 LJUSDAL

Telefon 0651-71 16 75, 0270-380 64, 070-372 90 71

– Internet: www.xfabodar.se – E-post: info@xfabodar.se

Minns fonden till

Karin Sköldmarks minne

Samma Plusgiro: 430 24 37-1

Märk talongen "Karin"

Teckning: Ylva Källström-Eklund, 1967.

Traditionell kunskap – att bevara för hållbart bruk

URBAN EMANUELSSON, PROFESSOR, CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD, UPPSALA

Naturskyddsföreningen framhöll i en annons för ett par år sedan att ”Människan behöver naturen, men naturen behöver inte människan”. Den slogan speglar sig i föreningens namn. Naturen ska skyddas, och mot vem – jo, människan. Vildmarksromantiken är stark, men en annan rörelse vinner mark. Den ser människan som en del av naturen och som en ekologisk faktor. Frågan är vilken natur i Sverige som kan skyddas utan att förändras om vi bortser från människan.

Sveriges och Europas landskap och biotoper är till övervägande delen resultatet av mycket lång utveckling där människan har spelat huvudrollen. Vildmarkstraditionen beror på kunskapsbrist. Traditionsbärarna använder en värderingstrappa där de mest opåverkade områdena anses mest värdefulla medan artrika men tydligt människopåverkade är störda och mindre viktiga. Den nya kunskapen möts med en värderingsstege där sällsynthet och hot om utrotning används som stegpinnar. Rödlistor ska styra landskapets hantering. En förklaring till att man håller fast vid ologiska värderingssätt kan vara rädslan för att argumentera. Man kan inte förklara för exploitörer hur ett slags kulturpåverkan kan vara skadligt för något som formats av ett annat slags kulturpåverkan. Man kan inte definiera gränsen mellan bra och dålig mänsklig påverkan.

Problemet sätts på sin spets i diskussioner om skogs-skötsel. Vissa skogar förlorar en stor mängd arter om de får utvecklas utan mänsklig påverkan, vilken för det mesta består i skogsbete och en del betesförbättrande åtgärder och avverkningar för hushållets behov. Naturvårdare är rädda för att acceptera huggningar som skogsbolag hävdar ska efterlikna den skötsel som for-

mat och bevarat artrika miljöer. De bromsar och hävdar att fri utveckling är det bästa.

Naturvården skulle emellertid vinna på att öka sin kunskap om den historia som lett fram till dagens situation. Det biologiska kulturarvet måste ges ett tydligt och konkret innehåll. Då finns möjligheter att bredda opinionen och motiven för vård av biologisk mångfald. Sambanden mellan människans historia och fauna och flora är så intressanta att detta väger upp risken för förvirring då man ser hur sammansatt landskapet kan vara.

Komplexiteten gör landskapet attraktivare, så tilltalande att det fungerar som hälsobefrämjare och ett underlag för upplevelseturism. Naturvård, kulturmiljövärd och landsbygdsutveckling kan och bör smältas samman.

Kulturlandskap och levande kunskap

Kartan nedan pekar ut områden i Europa med rester av gamla traditionella kulturlandskap. I Sverige håller Gotland och ”fäbodbältet”, som fortsätter in i Norge, hög internationell klass. Det är en av arbetsuppgifterna på CBM; att kartlägga var det ännu finns levande kunskap om hävdvunnet brukande av kulturlandskap.

För att hävdvunnet bruk ska vara värt något måste det pågå kontinuerligt både i huvudena och i händerna.

Karta som visar kvardröjande rester av traditionellt jordbruk och traditionellt kulturlandskap.

Ur Emanuelsson, U. 2009. *Europeiska kulturlandskap – Hur människan format Europas natur*. Stockholm.

■ Områden där man kan finna traditionellt jordbruk 2005
■ Områden med mycket stort inslag av traditionellt jordbruk 2005

En rörlig nattfälla i västra delen av Rumänien fotograferad en sen kväll i augusti 2005. Ett idag tämligen ovanligt sätt att styra djurens gödsel från utmarkens bete till inägans åkrar. Foto: Urban Emanuelsson.

Praktiken har en avgörande roll för minnet. Den får inte brytas eftersom den inte kan byggas upp igen.

På många platser finns det dubbla uppsättningar av arter, som trivs i olika biotoper. Det beror på att hävdregimer har växlat, nya betesmarker har öppnats upp medan andra växt igen. I sin bästa form bildas en oändlig "älsklig fas". (Med "älsklig fas" menas den korta inledande förfallsperiod som uppstår när hävden upphör och alla markens blomster får tillfälle att prunka innan den tilltagande igenväxningen kväver dem.) Överutnyttjande är ofta tomt prat; systemets inneboende dynamik ger alltid tillfällen till återhämtning. "Det är bra för mångfalden när någon bryter de generella ibland".

Vi i EU har ett ansvar att hjälpa Rumänien att bevara den spillran av ett gemensamt arv. Svenska fåbodbrukare kan åka till Rumänien och berätta om bevarande av mångfalden, ni är rikare för här i Sverige har vi kommit längre i att förstå vikten av att ta vara på naturvärden. Visa att mängden arter beror på att det finns kor, slätter, hamling etc. Turister kan bidra till att sprida kunskap. Med kunskap kan man även styra turismen. Det samma gäller myndigheter.

Pauline bryter in: — Kan verkligen förutsättningarna bli sämre än de är här i Sverige?

Urban: — Vi har myndigheter som lyssnar. Vi kan ordna fåbodriksdagar och gör det sedan 27 år tillbaka. Vi kan bilda opinion. Vi kan bilda allianser. Flera universitet sysslar med fåbodfrågor. Vi har en doktorsavhandling färdig om fåbodbruk. Vi diskuterar ett kun-

skapscentrum för fåbodbruket. Svenskt fåbodbruk har jobbat med Norge i projekten Fåbodriket och Nordens gröna bälte. Det finns även en europeisk organisation, Euromontana, för bergsbönder med säterbruk, där får vi vara med som observatörer. Norge är aktiva där och besätter posten som vicepresident.

Börja samarbeta med Norge. Ett ömsesidigt utbyte behövs för vi har också erfarenheter som norrmän kan dra nytta av.

I Rumänien, Bulgarien och andra tidigare sovjetdominerade EU-länder är de som brukar jordbruk med fåbod mycket fattiga och de kulturhistoriska och biologiska värdena finns kvar som ett resultat av den misär som rådde under sovjetdominansen. Det är viktigt att den materiella fattigdomen försvinner men mycket olyckligt ifall de stora landskaps- och naturvärdena inte kan bevaras. Vi måste förmå EU att verkligen se värdena i östra delen av unionen och att stötta dessa områden. Detta kan också förbättra situationen här. EU och de enskilda medlemsländerna behöver ta ett tydligt ansvar för att hantera de kollektiva nyttigheter som jordbruken kan avkasta och garantera dessa jordbrukare långsiktigt stabila miljöersättningar.

EU har ett ganska beskedligt ersättningssystem som kan fungera som ett positivt styrmedel för att forma ett landskap där mångfald, trivsel och levande landsbygd gynnas. Detta kan bilda grunden för forandet av ett europeiskt landskap som tillgodoser mer än behovet av mat, fibrer och urban mark. En förutsättning är en

Österrikiska kor på fritt bete i Alperna; Sölker Pass 1800 m.ö.h. Fäboden, *almen*, finns på några hundra meter lägre nivå. Den öppna betesmarken har tolkats som klimatiskt betingad men det är bekräftat att betet hindrar igenväxning. I Sverige ser vi i dag en påfallande förändring från det traditionella betet på vidsträckt område i fäbodskogen till att i allt större utsträckning i handla om ett hägnat bete av vallens inägor och dess närområde. Historiskt sett betades vallarna först efter skörden. Man kan förvänta sig ekologiska följder. Foto: Kelvin Ekeland.

kraftfullare satsning, som kan innebära att resurser flyttas från stöden till ren jordbruksproduktion, vilket inte är populärt.

Ett generellt problem redan nu är när nationella politiker skyller på Bryssel för något de egentligen vill själva. Det finns möjligheter till nationella lösningar. Sök stöd och exempel i andra länder; med kunskap om förhållandena där kan ni bemöta sådana argument. ”Om det går där, varför går det inte här?” Med samverkan över gränserna får ni en starkare ställning gentemot myndigheterna.

I Siegerland i Tyskland försökte man vetenskapligt att bygga upp ett traditionellt bruk, *Haubergsystemet*, på det sätt som det fungerade fram till 1960-talet. Försöket visade sig vara mycket komplicerat och resultatet blev därefter. Att rekonstruera utifrån beskrivningar i gamla handlingar – blir mycket sällan riktigt bra!

Nordisk renskötsel är ett annat exempel på traditioner som håller på att brytas. I Sameland förändras mycket nu, både kultur och natur. Fjällen är inte vildmark, de ser ut som de gör på grund av betet!

Att para ihop turism med kultur- och naturvård är svårt. Jag jobbar med ett turistprojekt i Skåne och Själland – Öreferie. Brukarna har stor kunskap om natur och kultur, det är det som ska utvecklas och utnyttjas i samband med turismen. Kunskapen om sammanhangen ska förmedlas till besökare. Erfarenheten är att natur och kultur har förändrats och formats tätt tillsammans och ständigt i ömsesidig påverkan, därför finns en stor komplexitet och mångfald – och det är detta ska vi vara rädda om, för så har det alltid varit och den är förutsätt-

ningen för bevarande. Detta gäller generellt för människans brukade landskap.

Böndernas arbete är en av de mest betydelsefulla ekosystemtjänster som förekommer. (Ekosystemtjänster är naturens ”gratistjänster”. Ett exempel är när skördar av frukt och bär ökar därför att pollinerande insekter hjälper till, ett annat är när kvävefixerande rotbakterier gör en mark bördigare). Människans roll som ekologisk faktor och därmed producent av ekosystemtjänster är den gemensamma nämnaren för alla traditionellt fungerande jordbruk.

Justus von Liebig var den som utvecklade handelsgödseln, tack vare den kan modernt jordbruk försörja 2–3 miljarder fler människor än som annars hade varit möjligt. Den utvecklingen vill vi inte vrida tillbaka men på sikt krävs förändringar.

Liebigs arbeten gjorde i princip fäbodbruket onödigt som jordbruksform. Men trots tillgång till handelsgödsel behövs traditionellt bruk för att behålla en odlingshistorisk kunskap och en omistlig biologisk mångfald – och då behövs också brukarna/människorna. Ökad kunskap om det europeiska landskapet, både i den lilla och den stora skalan, är mycket viktig om fler människor ska bry sig om det. Använd kunskapen och öppna er mot turismen! CBM kan kanske fungera som en blåslampa.

Bevara kunskapen och skapa en beredskap för den tid då råvaru- och energibrist inte längre tillåter fabricering av handelsgödsel. Vi behöver ett långsiktigt ekologiskt hållbart jordbruk.

Exkursion till Gåsbäckens fåbod i Ockelbo och Häckelsängs fåbodar i Bergby

Tyvärr har den akademiska världen inte riktigt förstått vad lokal kultur har för värde, men det ska vi ändra på nu. Årets fåbodriksdag siktar högt och vill arbeta för att fåbodkulturen ska bli klassad som världsarv.

På lördagen väntade två fåbodbesök – först hos Sune på Gåsbäcken och därefter till Häckelsängs fåbodar utanför Bergby, i Gävle kommun, där man har haft fiske som bisyssla.

Sune säljer hammock-ägg

En levande fåbod i Ockelbo är Gåsbäcken, som drivs av Sune Pettersson sedan 35 år. Han har 20 mjölkkor, 14 getter, 35–40 höns, sex killingar och två grisar på vallen sommartid. Korna mjölkas med mjölkmaskin, men elledningarna är nedgrävda. På fåboden har Sune 14 byggnader och 16 sovplatser. I sommar har han haft turister från både USA och Kanada.

Han säljer också ägg och getost på fåboden. Hönsen är speciella. Förutom blommehöns har Sune en korsning mellan vanliga Ockelbohöns och en ras från Hamburg. Sune kallar dem för Hammock.

Rovdjursfrågorna fanns inte med på programmet denna fåbodriksdag, även om de dök upp under andra programpunkter. Sune har förlorat en get i år.

Till fåbodriksdagen hälsas alla som är intresserade av fåbodkulturen välkomna och bland de cirka sjuttio deltagarna fanns flera fåbodbrukare från Norge.

— Varför inte en allians med Norge, om vi på det sättet lättare kan synliggöra fåbodkulturen, tyckte Kelvin Ekeland från Gävleborgs fåbodförening. Det var också han som tagit initiativet att besöka Häckelsängs fåbodar, dit han själv varit på besök tidigare. Fiskefåbodarna förtjänar att göras kända och Häckelsängs fåbodar är en fullvärdig representant.

Välfyllt lunchbord i det gröna

Dagen till ära hade Häckelsängs by dukat upp med fiskefåbodens delikatesser; sotare, lökströmming och saltströmming, hembakt bröd både hårt och mjukt, hemsmör och korvkaka. Och så lingonkaka till kaffet.

Arrangemanget vid Häckelsängs fåbodar hade sponsrats av Gävle kommun och med bland gästerna

Foto: Kelvin Ekeland

Gåsbäckens fåbod, Ockelbo

Calle Höglund, ordförande i Gävleborgs fäbodförening, tillsammans med Häckelsängs fäbodlags Anders Berglund vid avslutningen av Fäbodriksdag 2009. Foto: Marianne Lundqvist.

fanns kommunalrådet Carina Blank, som liksom övriga deltagare lät sig väl smaka av de framdukade delikatesserna.

Avslutning

Avslutningen av 2009 års fäbodriksdag skedde i mycket god stämning. Himlen var blå och solen värmde. Anna Lindgren berättade om vad som fanns i Läns museets arkiv om fäbodarna vid havet. Hur man i arkeologiska lämningar kan följa flytten med landhöjningen. Om en inspelad intervju från 1969 med Berna Häggström, då 77 år, om fäbodarna i Hamrånge. Författaren Per Gustavsson har gett ut en bok med björnberättelser. Även sägner från kusten kring Häckelsäng lär vara med.

Mia Levin bidrog med en skröna från Viltskadecenter dit det rapporterats om en flicka som blev jagad upp i en björk av en björn, som följde efter. Flickan blev så rädd att hon kissade på sig - och björnen - varpå björnen dröp.

Claes Möre associerade kring fäbodarna med liknande belägenhet och drog från kusten upp efter Dalälven till Herrgårdsfäbodarna vid Söderfors.

Detta blev inledningen till resonemang och diskussioner i mindre grupper kring mer eller mindre seriösa saker.

Bekantskaper knöts och erfarenheter byttes. Carina Blank, kommunalråd i Gävle, tog så ordet och tackade för att Gävle kommun på ett så fint sätt blivit uppmärksammat. Varma ord riktades till fäbodlaget i Häckelsäng med uppskattning för vad de åstadkommit. Kommunrådet visade också arrangörerna sin tacksamhet och gav medlemmarna i organisationsgruppen, Anna, Tomas, Sune, Kelvin och Calle, var sin förnämlig linnelöpare från Gävle Hemslöjd som minne.

Calle Höglund, ordförande i Gävleborgs Fäbodförening, uttryckte så sin uppskattning över det intresse deltagarna visat. Han var nöjd.

Sture Östlund och Lars-Göran Häggblom från Häckelsängs by tillsammans med Kelvin Ekeland och Carina Blank. Foto: Marianne Lundqvist.

Fäbodriksdagen 2009 har medverkat till en riksdagsmotion

Motion 2009/10:MJ316 Fäbodbruk

Motion till riksdagen

2009/10:MJ316

av Per Svedberg m.fl. (s)

Fäbodbruk

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen noga böt följa fäbodbrukets fortsatta utveckling samt att regeringen verkar för att förbättra förutsättningarna för fäbodbruk och bruk av desamma.

Motivering: Fäbodbruk fanns ursprungligen i större delen av mellersta och nordligaste Sverige, från en linje norra Bohuslän–Uppland. Kärnområdet utgjordes av Värmland, Dalarna, Härjedalen, Medelpad och Ångermanland. För inte så länge sedan var fäbodbrukarna en viktig förutsättning för överlevnaden i stora delar av vårt land. För hundra år sedan ingick 20 000 fäbodbruk i landet som väsentliga delar av levande jordbruksföretag. Vid en ny inventering 1980 beräknade man beroendet av fäbodbruk till cirka 200 företag i hela landet. I Jordbruksverkets andra utvärdering av miljö kvalitetsmålet ”Ett rikt odlingslandskap” framhålls att endast ett fåtal av dagens fäbodbruk på ett tydligt sätt speglar det förindustriella samhällets fäbodbruk. Verket anser det angeläget att uppmuntra till traditionellt bruk. Myndigheten föreslår att mängden fäbodbruk i bruk inte får understiga 230 stycken. Antalet överensstämmer med antalet fäbodbruk som har åtagande för miljöersättning. Vid en inventering 1990 fanns endast 139 fäbodbruk kvar i drift.

Bevarandet och utvecklingen av fäbodmiljöerna måste ses som en särskild fråga som inte ska blandas samman med vanligt svenskt jordbruk. Detta överensstämmer också med intentionerna i konventionen om biologisk mångfald och innehållet i dess artikel 8 j. Inom dagens fäbodområde, Gävleborgs län, Kopparbergs län, Jämtlands län, Värmlands län, Västernorrlands län, är bevarandet av fäbodbruk en angelägen fråga för natur- och kulturmiljövard. Denna spillra av det svenska kulturarvet är nu i en position så nära det fullständiga försvinnandet att särskilda åtgärder är motiverade. Fäbodbruket ställs idag inför många problem, vilka både handlar om ekonomi och om regler av olika slag.

De svenska fäbodbrukarna är viktiga för att upprätthålla ett unikt odlingslandskap med starka regionala särdrag, och de representerar en viktig kulturbärande tradition. Fäbodbrukarna är viktiga från miljösynpunkt då de slår vakt om våra naturliga betesmarker och inte minst är en förutsättning för skogens unika betesbiotoper. Det är en nationell angelägenhet att bevara möjligheterna till fäbodbruk i traditionell form. Den mångåriga betes- och slätterhävden har format en unik biologisk mångfald där utrotningshotade lantrasdjur ingår som en viktig komponent. Miljöerna är ett fint svenskt bidrag till det internationella kulturarvet. Bevarandet är emellertid nödvändigt inte enbart av antikvariska eller agrarhistoriska skäl. Minst lika viktigt är att ha referensområden vid uppbyggnaden av ett långsiktigt hållbart jordbruk. Ett bevarat fäbodbruk är en möjlighet till utveckling av landsbygden och till att finna vägar till ett lågenergijordbruk.

Fäbodbruket är den verksamhet i dagens jordbruk som bäst fyller de krav som ställs på hur vår miljö ska användas. Professor Lars Kardell vid Lantbruksuniversitetet har visat att i traditionellt fäbodbruk kan insatsen av en energienhet generera ett uttag av fyra medan mjölkproduktion i modern form kräver en insats av tre enheter för att avkasta en.

Motiven för dagens fäbodbrukare är inte ekonomiska, utan det handlar om omsorgen om kulturlandskapet och om en livsstil. Men för att dessa idealister ska upprätthålla denna omistliga tradition krävs ändå vissa förutsättningar av ekonomisk och praktisk art. Fäbodbruket saknar oftast stöd i avtal eller fastighetsbildning – betet sker i det närmaste helt med stöd av sedvanerätt.

Den enligt lagen fastställda rätten till gemensamt bete utgör en viktig del av fäbodbrukets förutsättning. I fäbodbruket betas av tradition även täkterna, marken kring fäbodbyggnaderna, bl.a. som nattfällor. Sedvanan säger att var och en stänger om de områden som man vill skydda från betande djur. En tingsrättsdom visar att sedvänjan att var och en stänger om sitt är ifrågasatt och hotad och därmed förutsättningarna för ett fortsatt fäbodbruk. I trakter med stark ägospplittring är detta hot mot fäbodbruket en realitet.

Kulturreseptatet Väsbo fäbod, Ovanåkers kommun. Foto: Håkan Tunón.

Fäbodbruket kan också ha problem med att under enkla förhållanden klara vissa av Livsmedelsverkets krav vad gäller livsmedelshygien. Man måste fundera på hur reglerna kan konstrueras så att de både garanterar livsmedelshygien och fäbodbrukarnas existens. Reglerna måste anpassas för fäbodarnas mycket speciella karaktär och tradition.

Även rovdjursfrågan har en betydande påverkan på fäbodbrukets bevarande och utveckling, detta innebär att fäbodbrukarna bör få en betydande roll i planering och bevakning av rovdjursbeståndet där fäbodbruket bedrivs.

Få områden i svensk ekonomi besitter en sådan möjlighet till ökning av sysselsättning som turismen. Många av dessa nya jobb kan komma i skogs-länen, förutsatt att man använder de tillgångar som finns på rätt sätt. Sveriges produktprofil utomlands är framför allt uppbyggd kring landskapet, tillgången på orörd natur och en bra miljö, kombinationer av natur- och kulturupplevelser. Där har fäbodbruket en roll att spela. Fäbodbruket kan bli en unik del av upplevelseturismen. Ett vidareutvecklat fäbodbruk kan även vara en del i utvecklingen av det fjällnära jordbruket. Genom att utveckla turism-, mat- och upplevelseföretagande kan dessutom fäbodbruket vårdas och vidareutvecklas, samtidigt som en levande, dynamisk kultur bibehålls, utvecklas och bevaras.

Som läget ser ut idag hotas en av de från nationell och internationell synpunkt värdefullaste delarna av det svenska kulturarvet. Före vårt århundrade gav fäbodbruket en särprägel åt livet i stora delar av Sverige. Fäbodkulturen är inte bara viktig utan också en mycket uppskattad del av det svenska kulturarvet. Därför är det utomordentligt angeläget att åtgärder vidtas för att rädda de få fäbodbruk som ännu brukas och förutsättningar ges att återuppta bevarade anläggningar, som tillfälligt (?) är tagna ur drift. De gäller våra mest hotade betesekosystem, och det gäller traditionell kunskap om hur biologisk mångfald kan brukas på ett långsiktigt hållbart sätt. Detta förutsätter också ett stödsystem som accepterar all mark med dessa biologiska värden.

Med hänvisning till vad som anförs i motionen vill jag understryka vikten av att regeringen noga följer fäbodbrukets fortsatta utveckling samt att regeringen verkar för att förbättra förutsättningarna för fäbodbruk och bruk av desamma.

Stockholm den 1 oktober 2009

Per Svedberg (s), Raimo Pärssinen (s), Sinikka Bohlin (s), Åsa Lindestam (s)

Program för fäbodriksdagen 2009 på Åbyggeby landsbygdscenter i Ockelbo

Fredag 18 september

08.00 – 10.00

Ankomst och registrering; Morgonmat
Utställning; *Elsa Eriksson och Läns museet*

10.00 Nävertrumpet, *Håkan Tunón, Uppsala*

Moderator *Gunilla Kindstrand, kulturjournalist*

Öppnande av Fäbodriksdag 2009, *Thorsten Åstrand, kommunstyrelsen i Ockelbo*

Musik i skojeskogen och dess innebörder, folkmusikanten *Sofia Sandén, Leksand*

Var vi är: *Lars-Erik Wikberg, Åbyggeby Landsbygdscenter*

Vem som är: *Elsa Eriksson*

Fäbodbruket i våra sinnen *Calle Höglund, ordförande Gävleborgs fäbodförening*

Idéer som världsarv, *Ingrid Johansson Lind generaldirektör, Institutet för språk och folkminnen, SOFI*

Att vara bupiga på en immateriell fäbod, *Birgitta Rangdén, pedagog*

13.00 – 14.00 Lunch

Kulturbaerere, *Kjetil Larsgard, stølsbruker på Gurostølen, Norge*

Gården, fäboden och bilden av ett landskap, *Ylva Olofsson, affärsutvecklare; Hälsingegårdar*

15.00 Kaffe och tilltugg

15.30 – 17.45

Idéforum; *Gunilla Kindstrand, moderator*

Vad ger fäbodbruket samhället och vad behövs i gengäld?

Beslut om nästa års fäbodriksdag; *Kelvin Ekeland, talman*

19.00 Festmiddag och samvaro; *Ocklahoma Cover Kings*

Osvensk utmark?

Fallsbjörken är ett gammalt fäbodställe i Leksand. All mark på fotot, c. cirka åttio hektar, ingår i ett område som genom en betesförening hävdas av ungdjur och hästar. Likheten med fäbodmarker i Rumänien och andra gamla östländer är stor.

Mångfalden är imponerande med växter som fältgentiana, brudsporre, darrgräs, vildlin, blåsuga, slätterfibbla, rosettjungfrulin och låsbräken. Här finns också många hävdberoende svamparter, bland annat vaxskivlingar, rödskivlingar, klibbjordtunga och violfingersvamp.

Foto: Kelvin Ekeland.

Häckelsängs fåbodar satsar på mat

Under fåbodriksdagen Idéforum presenterade Anders Berglund Häckelsängs fåbodar. Fåbodlaget bjöd de gästande riksdagsledamöterna på en oerhört uppskattad fältlunch med bland annat tre sorters strömming och Anders Berglunds underbart läskande lingondricka.

Vi hämtar receptet ur fåbodarnas egen Receptbok:

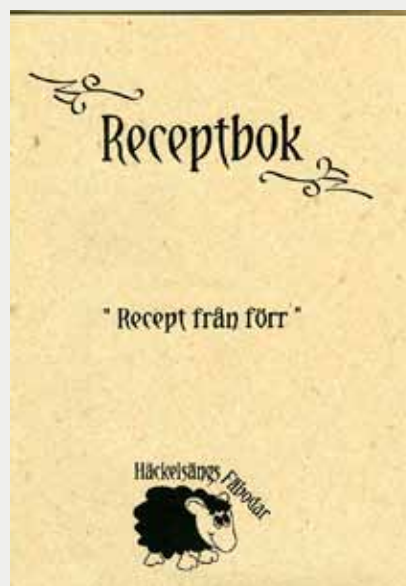
7 l krossade lingon

3 l kallt vatten + 2 msk vinsyra löst i ljummet vatten

Låt stå i 2 dygn innan den silas

Rör i 2 kg socker

Låt stå 1 dygn och skumma

Lördag 19 september

- 08.30 Vad hände i går; *Gunilla Kindstrand summerar*
Traditionell kunskap; att bevara för hållbart bruk
Urban Emanuelsson, professor Centrum för biologisk mångfald
Kunskap och kompetens; museernas självklart centrala roll;
ett estradsamtal lett av *Gunilla Kindstrand* med: *Marie Byström, Naptekl CBM;*
Roland Hamlin, Eldsjälavård; Åsa Holmgren, Skansen; Eva Lidberg,
Ljusdalsbygdens museum; Anna Lindgren, Läns museet, Gävle; Lisskulla
Werkmäster, Dalarnas museum
- 10.30 Kaffe med tillbehör
- 11.00 Exkursion i buss till Häckelsängs fåbodar i Bergby via Gåsbäckens fåbod i Ockelbo.
Guidning av brukarna och *Anna Lindgren, Läns museet, Gävle*
- 14.00 Fältlunch; traditionell mat lagad av fåbodlaget
- Avslutning, *Carina Blank, kommunalråd i Gävle*
Calle Höglund, ordförande Gävleborgs Fåbodförening
- 16.00 Åter i Ockelbo

Deltagarlista (anmälda)

Fäbodriksdagen, 18–19 september 2009, Ockelbo

Håkan Alkberg, OCKELBO	hakan.alkberg@ockelbo.se
Anders Assis, TALLÅSEN	sparatiden@ljudsalsbygdensmuseum.se
Daniel Andersson, HEDE	
Anna-Karin Kristoffersson-Andersson, HEDE	anna-karin@nyvallen.com
Sara Bark, SURAHAMMAR	sarabark@hotmail.com
Lena Bergils, NORRBO	bergils.lena@gmail.com
Anders Berglund, BERGBY	
Harald Bergman, DJURÅS	
Lena Bergman, FALUN	
Carina Blank, GÄVLE	carina.blank@gavle.se
Tage Blomquist, OCKELBO	
Johan Boström, SOLLERÖN	johan.bostrom@mora.se
Anna Brodin, TORSÅKER	annabrodin@compaqnet.se
Marie Byström, UPPSALA	marie.bystrom@cbm.slu.se
Sissel Brunstad, SYKKYLVEN, Norge	sissel.brunstad@gmail.com
Odd Drablos, STRAUMGJERDE, Norge	odd.drablos@norpost.net
Kelvin Ekeland, NORRBO	kelvin.ekeland@gmail.com
Robert Eklundh, JÄRBO	
Urban Emanuelsson, UPPSALA	urban.emanuelsson@cbm.slu.se
Elsa Eriksson, OCKELBO	
Margareta Eriksson, ÄLVDALEN	margareta@torrlid.se
Tomas Eriksson, TORSÅKER	annabrodin@compaqnet.se
Carin Gisslén-Schönning, HOLMSVEDEN	carin.gisslen-chonning@soderhamn.com
Margareta Granér, LJUSDAL	maggangraner@hotmail.com
Tin Gumuns, VIKARBYN	tin.gumuns@telia.com
Irene Gustafsson, MALUNG	irenegustafsson_ybyn@hotmail.com
Viktoria Hallberg, Stockholm	viktoria.hallberg@hembygd.se
Kjell Halvarsson, ÄLVDALEN	margareta@torrlid.se
Roland Hamlin, DELSBO	roland@eldsjalavard.se
Solveig Hedén, Höje	saterkul@yahoo.se
Eva Hedmark, RIDDARHYTTAN	eva.hedmark@ekol.slu.se
Anders Henningsson, TALLÅSEN	anders.rune.henningsson@gmail.com
Mats Hindström, GÄVLE	mats.hindstrom@lansstyrelsen.se
Åsa Holmgren, STOCKHOLM	asa.holmgren@skansen.se
Birgitta Höglund, TRÖNÖDAL	birgitta.hoglund@rutinfo.info
Calle Höglund, TRÖNÖDAL	calle.hoglund@telia.com
Goth Bertil Johansson, RÄTTVIK	
Ingrid Johansson Lind, UPPSALA	ingrid.johansson.lind@sofi.se
Gunilla Kindstrand, HUDIKSVALL	gunilla@kindstrand.nu
Alf Erik Kristoffersson, HEDE	info@nyvallen.com
Margareta Kristoffersson, HEDE	info@nyvallen.com
Kjetil Larsgard, HOVET, Norge	gurostolen@hallingskarvet.com

Svein Olav Larsgard, HOVET, Norge
Maria Levin, RIDDARHYTTAN
Eva Lidberg, KORSKROGEN
Anna Lindgren, GÄVLE
Åsa Morberg, SANDVIKEN
Claes Möre, TUMBA
Pär Nord, HÄRNÖSAND
Killan Norell, LJUSDAL
Kristian Olofsson, DALA JÄRNA
Ylva Olofsson, RENG SJÖ
Dennis Olsson, GÄVLE
Pauline Palmcrantz, SILJANSNÄS
Ivar Persson, OCKELBO
Sune Pettersson, OCKELBO
Birgitta Rangdén, SANDVIKEN
Charlotta Rosborg, ÄLVDALLEN
Sofia Sandén, LEKSAND
Sonja Sandén, Leksand
Lars Sundström, HEDESUNDA
Stig Spånberg, SÄRNA
Håkan Tunón, UPPSALA
Victoria Törnqvist, LINGHED
Sven Uhlås, RÄTTVIK
Lars Erik Vikberg, OCKELBO
Inga Wall, SÄRNA
Lisskulla Werkmäster, RÄTTVIK
Lotta Zetterlund, SANDVIKEN
Thorsten Åstrand, OCKELBO
Birgitta Åstrand, OCKELBO

gurostolen@hallingskarvet.com
maria.levin@ekol.slu.se

anna.lindgren@xlm.se
amg@hig.se
claes.m@axcite.com 08.53033687@telia.com
penord@telia.com
killannorell@hotmail.com
kristian.olofsson@passagen.se
ylva.olofsson@helsingenet.com
olssonsgarden@hotmail.com
pauline@sockenkontor.se

birgitta.rangden@utb.sandviken.se
charlottarosborg@hotmail.com
sofiasanden@telia.com

lars.sundstrom@lrf.se

hakan.tunon@cbm.slu.se
v.tornqvist@gmail.com
sven.uhlas@rattvik.se

webmaster@fabod.nu
lisskullar@hotmail.com
lotta.zetterlund@lrf.se
thorsten.astrand@xlrf.se

Fäbodbruk som immateriellt kulturarv

Temat för fäbodriksdagen 2009 var fäbodbruket som immateriellt kulturarv med utgångspunkt i Unesco:s konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. De flesta är eniga om att fäbodbruket är ett kulturarv, men denna syn utgår nogfrämst från bilden av en idyllisk fäbod med kulande fäbodstintor utrustade med näverlurar. Fäbodbruk som levande agrar produktionsform och bevarare av ett mer mentalt arv av kunskap om bland annat djurhållning och livsmedelstillverkning förefaller mer främmande.

Traditionell och erfarenhetsbaserad kunskap om växter och djur, vetande som förts vidare från generation till generation, kan ha nycklar till ett framtida hållbart samhälle. Kunskapen är omistlig. Fäbodbruket är bär ett immateriellt kulturarv som rätt utnyttjat är grundläggande för organisation av ett framtida bruk av jorden byggt på naturgivna villkor.

Gävleborgs fäbodförening är en förening för alla som är intresserade av fäbodbruk och föreningen arbetar för en sund och livskraftig utveckling av fäbodbruket som en del av ett framtida hållbart samhälle.

www.xfabodar.se

NAPTEK – Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Ett program vid Centrum för biologisk mångfald.

www.naptek.se

CBM Centrum för
biologisk mångfald

Gävleborgs fäbodförening